

ТАНҚИД, АДАБИЁТШУНОСЛИК

Темурийлар даври шеърининг тарихий ҳақиқати тўла тасаввур этиш учун даҳо Алишер Навоийнинг «Бадоеъ ул-бидоъ» ва «Навоий ун-нон» девонлари ординан олти турли унинг минг бир юзларини ортиқ шеърини, шу жумладан, икки минг олти юз газалини ўқиб қараш керак. «Хазойин ул-маоний» — «Чор девон»ни эслаш кифоя. Тўрт девондан ташқил топган бу улусвор мажмуа умумжаҳон шеърини тақриблиқдан энг ноёб обидалар сирасидандир.

Биз темурийларнинг бевосита эълари она тилида тулган девонларини бу рўйхатга киритмадик. Аслида соҳибқирон Амир Темурийнинг бир неча фарзанд — неваъра-зваралари (Халил Султон, Саид Аҳмад, Султон Аҳмад, Шоҳ Фароб, Султон Маҳмуд, Масъуд Мирзо, Хусайн Бойқар, Заҳриддин Бобур...) девон тузиш даражасига кўтарилишга амалдорлар бўлишлари билан замонаш шайхунолар томонидан қўлини етказиб берилган сифатида тан олинган етук ижодкор бўлганлар.

Соҳибқирон Амир Темурий асос солган улкан давлатнинг турли минтақаларида бир қанча маданий марказлар юзага келди. Фақат Мовароуннаҳр пойтахти Самарқанд ва Хуросон бош шаҳри Хўроғ каби қадимдан кучли адабий анъаналарга эга бўлган марказларгагина эмас, балки темурий милодлар ҳукмронлиги қилган Балх, Шероз каби вилоятларда ҳам она тилидаги шеърини гоёт жонли раҳмат ягона қўлини адабий жароғининг тарихий қисми сифатида унинг ривожига салмоқли улуш қўша борди. Алишер Навоий «Мажолис ун-нафоис» таъриҳида ўзбек адабиёти темурийлар даврида кенг қўлчи ёнганлигини тасдиқловчи қўллаб қўлловчиларни келтирди. Масалан, Навоий гувоҳлик беришича, Нимроғ ва Газнада муайян мўддат «Хушхаб» қўлини Иброҳим Муҳаммад Халил она тилида гўзал шеърлар яратган. Таъриҳчи аҳамият сифатида келтирилган мана бу байт унинг чиндан ҳам юксак истеъод соҳиб бўлганлигини тасдиқлайди:

Абдурашид АБДУҒАФУРОВ

ТЕМУРИЙЛАР ВА ЎЗБЕК АДАБИЁТИНИНГ РАВНАҚИ

Иккинчи мақола

Кўруб аёни фитҳол илқик
қўқумакан улдум,
Эмас тазани учун —
ханжақларни захони ёшурдум.

Машҳад адабий муҳитида яшаб, қалам тибратан Дарवेश Назоқий ижодида эса, тасавуфий маъмуноҳанлар устунлик қилган. Таъриҳчи Навоий бу ижодкорнинг қўлидаги сўфияна мисраларини келтирди:

Бирравким, — чини элдин оғаҳ
улдур,
Галовидан қим оғаҳур — шаҳ
улдур.

Таъриҳчи ондуқлик Тархоний, ҳисорлик Қўний, дубаронлик Яқиний ҳақида маълумот беришар экан, ёган аҳамият аҳамият парчалар ҳам келтирилди. Айтиш керакки, бу қалам соҳибларининг асарлари ўз вилоятлари доирасидагина машҳур бўлмай, бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда шеърини муҳаббатли эълитириб турган. Масалан, Шоҳрух Мирзо ва Бойсунгур Мирзо даврида ижод қилган Яқинийнинг газалири Хўроғда ҳам кенг тарқалган, турли шеърини баъзилари ўқиб, тахсини маълумларга сазовор бўлган. Бундай муносабатнинг асосий боиси Яқиний газалларининг халқнинг руҳи, ниҳоятда раван тил билан ўйноқ битилганлиги, десак хато бўлмайди. Навоий келтирган мана бу мисралар ҳам шундай шеърининг эълитирилган фазилатлари кўзга равшан ташланган:

Кўзунг не бало қаро бўлубтур
қим, жоғна қаро бало

бўлубтур —
байтнинг Навоий чўқур ҳурмат юзасидан тугатиб, ўз девонига киритган...

Миллий адабиётимизда нома, мунозара, туюқ каби жанрларнинг қарор топиши ҳам шу кўтарилиш даврининг махсулидир. Машҳур «Муҳаббатнома» билан Хоразмий асос солган нома жанри буюк соҳибқирон авлодидан Султон Аҳмад Мирзонинг «Ташхуқнома» ва Ғийошдин Бойсунгур Мирзо саройида қалам тибратан Юсуф Амрийнинг «Даҳнома» асарлари билан узл-кесил қатъийлашди.

Мунозара туркий халқларнинг энг қадимий ёдгорликларидан ҳам турли шакл ва даражада намоён бўлган адабий турлардан эса-да, унинг баркамол намуналари темурийлар даврида яратилди. Бу давр ўзбек мунозараларини махсус таъдиқ этган марҳум профессор Эргаш Рустамов таъкидлашича, Аҳмадийнинг «Руд жоманинг орасида мунозара ва мубоҳиса» («Созлар мунозараси»), Яқинийнинг «Ўқ ва ёй орасида мунозара» ва Юсуф Амрийнинг «Банг ва чоғир орасида мунозара» асарлари умуман бу адабий турнинг кенг имкониятларини намоён этишга оид намуналар бўлиб, темурийлар даври ўзбек адабиётининг гоёвий-бадиий камолоти ва шаклий ранг-баранглигида ишончли далилдир. Юсуф Амрий ва Яқинийнинг мунозаралари эса, айна замона, XV аср биринчи ярми ўзбек бадиий наслрининг гўзал намуналари ҳамдир.

«Кўнган бир шўх эрур» деб эъзаки.

Темурийлар даври ўзбек адабиёти ва унинг бош тамойиллари ҳақида сўз борганида, қасдиқчилик ва маснавийнинг ҳам юксак таракқий эъланини таъкидлаш лозим.

Қасиданинг бу давр шеъринингизда етакчи турлардан бирга айлангани бевосита Миллий Улоғнинг билан, темурий ҳукмронлар ва шаҳзодаларнинг амалий-ижтимоий фаолиятлари, ҳукмдор ва инсон сифатидаги фазилатлари, раият тинчлиги йўлидаги расмий сўзсизлари билан, ҳусусан, уларнинг фузалого улмо ва ижод аҳлига ҳомилийлари билан бевосита боғлиқдир.

Бу қасидаларнинг қўлидаги темурийларнинг шайху шавақтини улуғлашга, инсоний хислатларини, раиятларарлик ишларини маънавий этишга, айна замона, янги-янги янги амалларга даяват этишга бағишланган. Лутғий, Саккокий, Галовий, Хайлар Хоразмий, Яқиний, Юсуф Амрий, Алишер Навоийнинг шеърли қаламларидан яратилган қасидалар шундай намуналар жумласидандир. Биргина Саккокий маъ-

лани кўчириб қўялган, деб ўйламаслик керак. Чунки шoir кенг қамровли билим соҳиб бўлган мутафаккир санъаткор сифатида бадиий ижодда ижтимоий муҳит воқеаларини тасвирлашда ҳам, романтик кайфиятларини жонли ифода-лашда ҳам муайян анъанавий низоми ва талабларга қатъий риоя қилган. Масалан, қўлидаги муқожааларга эълитиб бериш:

Соҳибқирон Амир Темурий Балх дўсту душман иштирокида ўтказилган сайловда ҳақиқий ҳукмдор деб тан олинган, оқ кизга ўтқазилди, юқори кўтарилади. Сўнгра унинг при Саид Мирбарақа фотиҳа ўқиб дуо қилади. Шундан кейингина у Мовароуннаҳр амира деб халққа эълон этилади. Искандарнинг тахта чиқиш маросими эса дostonда бошқарқор тасвирланган.

Тўғрироғи, уни подшоҳликка расмий бир ҳуқуққа эга бўлган жамоа йиғини эмас, балки оломон сайлайди. Яъни Файлақус вафотини эшитган киши-

ларни кўчириб қўялган, деб ўйламаслик керак. Чунки шoir кенг қамровли билим соҳиб бўлган мутафаккир санъаткор сифатида бадиий ижодда ижтимоий муҳит воқеаларини тасвирлашда ҳам, романтик кайфиятларини жонли ифода-лашда ҳам муайян анъанавий низоми ва талабларга қатъий риоя қилган. Масалан, қўлидаги муқожааларга эълитиб бериш:

Соҳибқирон Амир Темурий Балх дўсту душман иштирокида ўтказилган сайловда ҳақиқий ҳукмдор деб тан олинган, оқ кизга ўтқазилди, юқори кўтарилади. Сўнгра унинг при Саид Мирбарақа фотиҳа ўқиб дуо қилади. Шундан кейингина у Мовароуннаҳр амира деб халққа эълон этилади. Искандарнинг тахта чиқиш маросими эса дostonда бошқарқор тасвирланган.

Тўғрироғи, уни подшоҳликка расмий бир ҳуқуққа эга бўлган жамоа йиғини эмас, балки оломон сайлайди. Яъни Файлақус вафотини эшитган киши-

нинг эълитиб беришга тортган яна бир ҳол шoirнинг жанголд тайёрлик ишлари, жанг таъдидоти, қўшин тузиш, уни жойлаштириш ва бошқалар тасвирда ўз даври воқеалигига асосланиш, айниқса, соҳибқирон Амир Темурий ҳарбий тажрибаларини бадиий тасвир доирасига олиб кирганлигидир. Дostonда Доро ҳам, Искандар ҳам ўз қўшинларини Ҳазрати Амир Темурий сафаларидан ва жангга олиб кирганлари ҳайратомуз бир аниқлик билан тасвирланган. Албатта, бу ўринда Алишер Навоийнинг моҳир амир бўлганлигини ҳам эълитиб четлатмаслик керак.

Искандар Доро мамлақати ҳам насаб бўлган, энди у жаҳондорлик ўзига Оллоҳнинг инояти деб фикр қила бошлайди.

Чу олимга ёзғондур бу
варақ,
Мени қўймади ихтиёрима
Ҳақ —
ҳамда дунёнинг турли мамлақатларига тобейлик талаб этиб, дўк-пўнсадан иборат мактублар юборди.

Дostonда тасвирланишича, Қашмир шоҳи Маллу йони Мобак мустақил ҳукмдорлигига қўлини истаялганлидан Искандар тақдирини қабул қилмайди. Ҳинд шоҳи Рой эса мамлақат аҳолисини яхшилаб олган, иккинчи йилдан сўнг Искандар билан тенглик асосида муносабатлар ўрнатилган розилигини билдириб жавоб мактуби ёзди. Чин ҳокони Искандарнинг мактуби «қасими хирадман» подшоҳ халғига ўлшамайди, қўл деб ҳафа бўлади. Унинг жавобидан маълум бўладики, Доро саттаностида ўзга мамлақатлар ўзаро иззат-ҳурмат асосида бир-бирлар экан:

Неча қилса Доро
жаҳондорлик,
Аромизда воқеъ эди ёрлик,
Мулоқот асбобини тузмади,
Манга буйда тақдиф
қўрғазмади.

Демак, булардан англашиладики, Искандарнинг Қашмир, Ҳинд ва Чин мамлақатларига қарши қўшин тортиши алоқат низомидан ўзоқ бўлган.

Дostonда Алишер Навоий Чин ҳокони амалга оширган мулоффа иншоотларини ва бошқа умумийларни шунчалик жонли, ҳаётий тасвирладики, Амир Темурийнинг ҳарбий фаолиятидан хабардор киши ҳайратдан ёқа ушларди. Бутгина эмас, Ҳоконнинг Искандар ҳорлиги учун тайёрланган ёки танлаган боғи, унинг ўртасида қўриқган биносини ҳам Амир Темурийнинг Самарқанддаги машҳур Боғибадан ва унда қўрилган Чинниҳона эса Мирзо Улугбек қўриқган Чинниҳона биносини беҳиётёр эста солади.

Алишер Навоий Искандарнинг алоқат юзасидан қилган ишларини олқийдиган ҳолда, унинг заруратга асосланган жаҳондорлигини қорайлади. Унинг гарибларча вафотини ақлу ҳдди жойида бўлган кишиларга, жаҳондорликка ҳавас қўйган ҳукмдорларга ибрат қилиб қўрсатади.

Қўзғити шундаки, Искандар ўз ҳокосини ўлими олдидан англаб етди ва онасига ёган халғига қўйилган мисраларни ҳам битилди:

Бошимга тушиб ҳарза
андешае,
Делим олам очмоқ эрур
пешае.

Не қилган хаёлим бори ҳом
эмши,
Ҳавас жони қўнғумга оном
эмши.

Асардаги машҳур олимни мафтун этган тобулдан чиқибди қўйилган қўл образ ҳам ана шу пушаймонлик тўғрисида юзага келган бўлиб, у жаҳон ҳукмдорлиги ҳақида чинқаман кимсаларга бир танбех эди:

...Жаҳондин шал илғи
минсали
бори
бурор.

Нечуким, чинор илғи шал
билки,
Антаким, мадақор бўлай
билки,
Жаҳон шўғлидин бори
чеккай илқик.

Ривоятга айлган Искандар ва тарихий шахс Ҳазрат Амир Темурий жаҳондорлигининг моҳир асосан шулардан иборат. Хурматли тарихчи олимларимиз олдида эса соҳибқирон Амир Темурий ҳарқиларининг Олтин Урдага юриши ва мустақил Рус давлати барпо этилишида Амир Темурийнинг туган ўрни, буюк соҳибқироннинг Шарқ ва Жануб давлатларига юришларининг сиёсий, маданий аҳамияти ҳамда бошқа кўп масалаларни баъдиий ёрғитиб бериш ва-зифасини ҳазирча долзарб бўлиб қўлқолади.

Исомиддин САЛОҲИЙ,
филология фанлари номзоди

қўқумакан улдум,
Эмас тазани учун —
ханжақларни захони ёшурдум.

Машҳад адабий муҳитида яшаб, қалам тибратан Дарवेश Назоқий ижодида эса, тасавуфий маъмуноҳанлар устунлик қилган. Таъриҳчи Навоий бу ижодкорнинг қўлидаги сўфияна мисраларини келтирди:

Бирравким, — чини элдин оғаҳ
улдур,
Галовидан қим оғаҳур — шаҳ
улдур.

Таъриҳчи ондуқлик Тархоний, ҳисорлик Қўний, дубаронлик Яқиний ҳақида маълумот беришар экан, ёган аҳамият аҳамият парчалар ҳам келтирилди. Айтиш керакки, бу қалам соҳибларининг асарлари ўз вилоятлари доирасидагина машҳур бўлмай, бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда шеърини муҳаббатли эълитириб турган. Масалан, Шоҳрух Мирзо ва Бойсунгур Мирзо даврида ижод қилган Яқинийнинг газалири Хўроғда ҳам кенг тарқалган, турли шеърини баъзилари ўқиб, тахсини маълумларга сазовор бўлган. Бундай муносабатнинг асосий боиси Яқиний газалларининг халқнинг руҳи, ниҳоятда раван тил билан ўйноқ битилганлиги, десак хато бўлмайди. Навоий келтирган мана бу мисралар ҳам шундай шеърининг эълитирилган фазилатлари кўзга равшан ташланган:

қўқумакан улдум,
Эмас тазани учун —
ханжақларни захони ёшурдум.

Машҳад адабий муҳитида яшаб, қалам тибратан Дарवेश Назоқий ижодида эса, тасавуфий маъмуноҳанлар устунлик қилган. Таъриҳчи Навоий бу ижодкорнинг қўлидаги сўфияна мисраларини келтирди:

Бирравким, — чини элдин оғаҳ
улдур,
Галовидан қим оғаҳур — шаҳ
улдур.

Таъриҳчи ондуқлик Тархоний, ҳисорлик Қўний, дубаронлик Яқиний ҳақида маълумот беришар экан, ёган аҳамият аҳамият парчалар ҳам келтирилди. Айтиш керакки, бу қалам соҳибларининг асарлари ўз вилоятлари доирасидагина машҳур бўлмай, бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда шеърини муҳаббатли эълитириб турган. Масалан, Шоҳрух Мирзо ва Бойсунгур Мирзо даврида ижод қилган Яқинийнинг газалири Хўроғда ҳам кенг тарқалган, турли шеърини баъзилари ўқиб, тахсини маълумларга сазовор бўлган. Бундай муносабатнинг асосий боиси Яқиний газалларининг халқнинг руҳи, ниҳоятда раван тил билан ўйноқ битилганлиги, десак хато бўлмайди. Навоий келтирган мана бу мисралар ҳам шундай шеърининг эълитирилган фазилатлари кўзга равшан ташланган:

қўқумакан улдум,
Эмас тазани учун —
ханжақларни захони ёшурдум.

Машҳад адабий муҳитида яшаб, қалам тибратан Дарवेश Назоқий ижодида эса, тасавуфий маъмуноҳанлар устунлик қилган. Таъриҳчи Навоий бу ижодкорнинг қўлидаги сўфияна мисраларини келтирди:

Бирравким, — чини элдин оғаҳ
улдур,
Галовидан қим оғаҳур — шаҳ
улдур.

Таъриҳчи ондуқлик Тархоний, ҳисорлик Қўний, дубаронлик Яқиний ҳақида маълумот беришар экан, ёган аҳамият аҳамият парчалар ҳам келтирилди. Айтиш керакки, бу қалам соҳибларининг асарлари ўз вилоятлари доирасидагина машҳур бўлмай, бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда шеърини муҳаббатли эълитириб турган. Масалан, Шоҳрух Мирзо ва Бойсунгур Мирзо даврида ижод қилган Яқинийнинг газалири Хўроғда ҳам кенг тарқалган, турли шеърини баъзилари ўқиб, тахсини маълумларга сазовор бўлган. Бундай муносабатнинг асосий боиси Яқиний газалларининг халқнинг руҳи, ниҳоятда раван тил билан ўйноқ битилганлиги, десак хато бўлмайди. Навоий келтирган мана бу мисралар ҳам шундай шеърининг эълитирилган фазилатлари кўзга равшан ташланган:

қўқумакан улдум,
Эмас тазани учун —
ханжақларни захони ёшурдум.

Машҳад адабий муҳитида яшаб, қалам тибратан Дарवेश Назоқий ижодида эса, тасавуфий маъмуноҳанлар устунлик қилган. Таъриҳчи Навоий бу ижодкорнинг қўлидаги сўфияна мисраларини келтирди:

Бирравким, — чини элдин оғаҳ
улдур,
Галовидан қим оғаҳур — шаҳ
улдур.

Таъриҳчи ондуқлик Тархоний, ҳисорлик Қўний, дубаронлик Яқиний ҳақида маълумот беришар экан, ёган аҳамият аҳамият парчалар ҳам келтирилди. Айтиш керакки, бу қалам соҳибларининг асарлари ўз вилоятлари доирасидагина машҳур бўлмай, бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда шеърини муҳаббатли эълитириб турган. Масалан, Шоҳрух Мирзо ва Бойсунгур Мирзо даврида ижод қилган Яқинийнинг газалири Хўроғда ҳам кенг тарқалган, турли шеърини баъзилари ўқиб, тахсини маълумларга сазовор бўлган. Бундай муносабатнинг асосий боиси Яқиний газалларининг халқнинг руҳи, ниҳоятда раван тил билан ўйноқ битилганлиги, десак хато бўлмайди. Навоий келтирган мана бу мисралар ҳам шундай шеърининг эълитирилган фазилатлари кўзга равшан ташланган:

қўқумакан улдум,
Эмас тазани учун —
ханжақларни захони ёшурдум.

Машҳад адабий муҳитида яшаб, қалам тибратан Дарवेश Назоқий ижодида эса, тасавуфий маъмуноҳанлар устунлик қилган. Таъриҳчи Навоий бу ижодкорнинг қўлидаги сўфияна мисраларини келтирди:

Бирравким, — чини элдин оғаҳ
улдур,
Галовидан қим оғаҳур — шаҳ
улдур.

Таъриҳчи ондуқлик Тархоний, ҳисорлик Қўний, дубаронлик Яқиний ҳақида маълумот беришар экан, ёган аҳамият аҳамият парчалар ҳам келтирилди. Айтиш керакки, бу қалам соҳибларининг асарлари ўз вилоятлари доирасидагина машҳур бўлмай, бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда шеърини муҳаббатли эълитириб турган. Масалан, Шоҳрух Мирзо ва Бойсунгур Мирзо даврида ижод қилган Яқинийнинг газалири Хўроғда ҳам кенг тарқалган, турли шеърини баъзилари ўқиб, тахсини маълумларга сазовор бўлган. Бундай муносабатнинг асосий боиси Яқиний газалларининг халқнинг руҳи, ниҳоятда раван тил билан ўйноқ битилганлиги, десак хато бўлмайди. Навоий келтирган мана бу мисралар ҳам шундай шеърининг эълитирилган фазилатлари кўзга равшан ташланган:

қўқумакан улдум,
Эмас тазани учун —
ханжақларни захони ёшурдум.

Машҳад адабий муҳитида яшаб, қалам тибратан Дарवेश Назоқий ижодида эса, тасавуфий маъмуноҳанлар устунлик қилган. Таъриҳчи Навоий бу ижодкорнинг қўлидаги сўфияна мисраларини келтирди:

Бирравким, — чини элдин оғаҳ
улдур,
Галовидан қим оғаҳур — шаҳ
улдур.

Таъриҳчи ондуқлик Тархоний, ҳисорлик Қўний, дубаронлик Яқиний ҳақида маълумот беришар экан, ёган аҳамият аҳамият парчалар ҳам келтирилди. Айтиш керакки, бу қалам соҳибларининг асарлари ўз вилоятлари доирасидагина машҳур бўлмай, бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда шеърини муҳаббатли эълитириб турган. Масалан, Шоҳрух Мирзо ва Бойсунгур Мирзо даврида ижод қилган Яқинийнинг газалири Хўроғда ҳам кенг тарқалган, турли шеърини баъзилари ўқиб, тахсини маълумларга сазовор бўлган. Бундай муносабатнинг асосий боиси Яқиний газалларининг халқнинг руҳи, ниҳоятда раван тил билан ўйноқ битилганлиги, десак хато бўлмайди. Навоий келтирган мана бу мисралар ҳам шундай шеърининг эълитирилган фазилатлари кўзга равшан ташланган:

қўқумакан улдум,
Эмас тазани учун —
ханжақларни захони ёшурдум.

Машҳад адабий муҳитида яшаб, қалам тибратан Дарवेश Назоқий ижодида эса, тасавуфий маъмуноҳанлар устунлик қилган. Таъриҳчи Навоий бу ижодкорнинг қўлидаги сўфияна мисраларини келтирди:

Бирравким, — чини элдин оғаҳ
улдур,
Галовидан қим оғаҳур — шаҳ
улдур.

Таъриҳчи ондуқлик Тархоний, ҳисорлик Қўний, дубаронлик Яқиний ҳақида маълумот беришар экан, ёган аҳамият аҳамият парчалар ҳам келтирилди. Айтиш керакки, бу қалам соҳибларининг асарлари ўз вилоятлари доирасидагина машҳур бўлмай, бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда шеърини муҳаббатли эълитириб турган. Масалан, Шоҳрух Мирзо ва Бойсунгур Мирзо даврида ижод қилган Яқинийнинг газалири Хўроғда ҳам кенг тарқалган, турли шеърини баъзилари ўқиб, тахсини маълумларга сазовор бўлган. Бундай муносабатнинг асосий боиси Яқиний газалларининг халқнинг руҳи, ниҳоятда раван тил билан ўйноқ битилганлиги, десак хато бўлмайди. Навоий келтирган мана бу мисралар ҳам шундай шеърининг эълитирилган фазилатлари кўзга равшан ташланган:

қўқумакан улдум,
Эмас тазани учун —
ханжақларни захони ёшурдум.

Машҳад адабий муҳитида яшаб, қалам тибратан Дарवेश Назоқий ижодида эса, тасавуфий маъмуноҳанлар устунлик қилган. Таъриҳчи Навоий бу ижодкорнинг қўлидаги сўфияна мисраларини келтирди:

Бирравким, — чини элдин оғаҳ
улдур,
Галовидан қим оғаҳур — шаҳ
улдур.

Таъриҳчи ондуқлик Тархоний, ҳисорлик Қўний, дубаронлик Яқиний ҳақида маълумот беришар экан, ёган аҳамият аҳамият парчалар ҳам келтирилди. Айтиш керакки, бу қалам соҳибларининг асарлари ўз вилоятлари доирасидагина машҳур бўлмай, бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда шеърини муҳаббатли эълитириб турган. Масалан, Шоҳрух Мирзо ва Бойсунгур Мирзо даврида ижод қилган Яқинийнинг газалири Хўроғда ҳам кенг тарқалган, турли шеърини баъзилари ўқиб, тахсини маълумларга сазовор бўлган. Бундай муносабатнинг асосий боиси Яқиний газалларининг халқнинг руҳи, ниҳоятда раван тил билан ўйноқ битилганлиги, десак хато бўлмайди. Навоий келтирган мана бу мисралар ҳам шундай шеърининг эълитирилган фазилатлари кўзга равшан ташланган:

қўқумакан улдум,
Эмас тазани учун —
ханжақларни захони ёшурдум.

Машҳад адабий муҳитида яшаб, қалам тибратан Дарवेश Назоқий ижодида эса, тасавуфий маъмуноҳанлар устунлик қилган. Таъриҳчи Навоий бу ижодкорнинг қўлидаги сўфияна мисраларини келтирди:

Бирравким, — чини элдин оғаҳ
улдур,
Галовидан қим оғаҳур — шаҳ
улдур.

Таъриҳчи ондуқлик Тархоний, ҳисорлик Қўний, дубаронлик Яқиний ҳақида маълумот беришар экан, ёган аҳамият аҳамият парчалар ҳам келтирилди. Айтиш керакки, бу қалам соҳибларининг асарлари ўз вилоятлари доирасидагина машҳур бўлмай, бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда шеърини муҳаббатли эълитириб турган. Масалан, Шоҳрух Мирзо ва Бойсунгур Мирзо даврида ижод қилган Яқинийнинг газалири Хўроғда ҳам кенг тарқалган, турли шеърини баъзилари ўқиб, тахсини маълумларга сазовор бўлган. Бундай муносабатнинг асосий боиси Яқиний газалларининг халқнинг руҳи, ниҳоятда раван тил билан ўйноқ битилганлиги, десак хато бўлмайди. Навоий келтирган мана бу мисралар ҳам шундай шеърининг эълитирилган фазилатлари кўзга равшан ташланган:

қўқумакан улдум,
Эмас тазани учун —
ханжақларни захони ёшурдум.

Машҳад адабий муҳитида яшаб, қалам тибратан Дарवेश Назоқий ижодида эса, тасавуфий маъмуноҳанлар устунлик қилган. Таъриҳчи Навоий бу ижодкорнинг қўлидаги сўфияна мисраларини келтирди:

Бирравким, — чини элдин оғаҳ
улдур,
Галовидан қим оғаҳур — шаҳ
улдур.

Таъриҳчи ондуқлик Тархоний, ҳисорлик Қўний, дубаронлик Яқиний ҳақида маълумот беришар экан, ёган аҳамият аҳамият парчалар ҳам келтирилди. Айтиш керакки, бу қалам соҳибларининг асарлари ўз вилоятлари доирасидагина машҳур бўлмай, бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда шеърини муҳаббатли эълитириб турган. Масалан, Шоҳрух Мирзо ва Бойсунгур Мирзо даврида ижод қилган Яқинийнинг газалири Хўроғда ҳам кенг тарқалган, турли шеърини баъзилари ўқиб, тахсини маълумларга сазовор бўлган. Бундай муносабатнинг асосий боиси Яқиний газалларининг халқнинг руҳи, ниҳоятда раван тил билан ўйноқ битилганлиги, десак хато бўлмайди. Навоий келтирган мана бу мисралар ҳам шундай шеърининг эълитирилган фазилатлари кўзга равшан ташланган:

қўқумакан улдум,
Эмас тазани учун —
ханжақларни захони ёшурдум.

Машҳад адабий муҳитида яшаб, қалам тибратан Дарवेश Назоқий ижодида эса, тасавуфий маъмуноҳанлар устунлик қилган. Таъриҳчи Навоий бу ижодкорнинг қўлидаги сўфияна мисраларини келтирди:

Бирравким, — чини элдин оғаҳ
улдур,
Галовидан қим оғаҳур — шаҳ
улдур.

Таъриҳчи ондуқлик Тархоний, ҳисорлик Қўний, дубаронлик Яқиний ҳақида маълумот беришар экан, ёган аҳамият аҳамият парчалар ҳам келтирилди. Айтиш керакки, бу қалам соҳибларининг асарлари ўз вилоятлари доирасидагина машҳур бўлмай, бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда шеърини муҳаббатли эълитириб турган. Масалан, Шоҳрух Мирзо ва Бойсунгур Мирзо даврида ижод қилган Яқинийнинг газалири Хўроғда ҳам кенг тарқалган, турли шеърини баъзилари ўқиб, тахсини маълумларга сазовор бўлган. Бундай муносабатнинг асосий боиси Яқиний газалларининг халқнинг руҳи, ниҳоятда раван тил билан ўйноқ битилганлиги, десак хато бўлмайди. Навоий келтирган мана бу мисралар ҳам шундай шеърининг эълитирилган фазилатлари кўзга равшан ташланган:

қўқумакан улдум,
Эмас тазани учун —
ханжақларни захони ёшурдум.

Машҳад адабий муҳитида яшаб, қалам тибратан Дарवेश Назоқий ижодида эса, тасавуфий маъмуноҳанлар устунлик қилган. Таъриҳчи Навоий бу ижодкорнинг қўлидаги сўфияна мисраларини келтирди:

Бирравким, — чини элдин оғаҳ
улдур,
Галовидан қим оғаҳур — шаҳ
улдур.

Таъриҳчи ондуқлик Тархоний, ҳисорлик Қўний, дубаронлик Яқиний ҳақида маълумот беришар экан, ёган аҳамият аҳамият парчалар ҳам келтирилди. Айтиш керакки, бу қалам соҳибларининг асарлари ўз вилоятлари доирасидагина машҳур бўлмай, бутун Хуросон ва Мовароуннаҳрда шеърини муҳаббатли эълитириб турган. Масалан, Шоҳрух Мирзо ва Бойсунгур Мирзо даврида ижод қилган Яқинийнинг газалири Хўроғда ҳам кенг тарқалган, турли шеърини баъзилари ўқиб, тахсини маълумларга сазовор бўлган. Бундай муносабатнинг асосий боиси Яқиний газалларининг халқнинг руҳи, ниҳоятда раван тил билан ўйноқ битилганлиги, десак хато бўлмайди. Навоий келтирган мана бу мисралар ҳам шундай шеърининг эълитирилган фазилатлари кўзга равшан ташланган:

Абдулла ОРИПОВ,
Ўзбекистон халқ шоири

Шамширнинг адолатини
жишмоя қилди

«Соҳибқирон» шеърий драмасидан

Кўкка боқиб,
Адилларда яйрадим шодон,
Баҳор зоғи сел тошқини, турфа чечаклар
Хўб фаройиб туйгуларни
Тўхта ётарди.

Фаразларим, бир гапимни асло унутманг:
Тинчлик билан ҳал бўлса гар бирор муаммо
Ҳеч кимсга ўзингизча қурол кўтарманг.
Бирорта шоҳ ўз элига ўтказса зулм
Адолатнинг қиличини баянд кўтариб,
Янчинг уни!

Мен ҳамша шукур айтим парвардигорга,
Қодир Аллоҳ оидин қилди йўлимни доим.
Забт айласам қай бир замин,
Қай мамлакатни
Худойимнинг хоҳишига таяним мулоим.

Илму фаъ билан
Машғул бўлиш насиб этмас эҳтимол менга.
Салтанатнинг ноёни йўқ,
Ўлмуларни мўл.
Лекин оиди иморатлар барпо айламоқ,
Боғу роғлар бўлди этмоқ эзгу муродлар.

Тарих ҳижрий 771 йил Навруз арафасида уттиз турт ешли амир
Темурбекнинг қўшини Жайхундан утиб,
Бахдан узоқ бўлмаган Бийе
Даб аялган маъсда чоғир тисли.
Хар Навруз байрамни дилнаш
Кеши юртиш, хешқараболар даврасида
Ҳақ-ҳақиқатлар билан укташнинг
Хўб қўралган Темурбекнинг оладини тарқ қилиб
Сафарга отланганига сарфли асослар бор эди.

Темурбекнинг эсида бор:
Амир Мусо, Боязид жайхоннинг угли
Али Дарвини ва Фарҳодлар Тармаширинхоннинг хотинларидан
Урда-хотун билан тил бириктиришиб,
Фиску фасоларга тула мактуб битди-
лар ва уни Амир Хусайнга йўллатилар.
Ба гап, албатта, Амир Мусован
чикқан.
Мактубнинг мазмуни, тахминан,
мана бундай эди:
«Хусайн-
бек, оғо бул:
Темурбек сента ва Қобулшоҳ хон ҳазрати олийларига
душманликни қулаб юрибди.
Сенинг юрт бошида эканиндан у ни-
ҳоятда гамиликлар, қулни кину
ғаразларга тулдурди.
Сизлар билан уруш
типида сузашмакка каттик бел боғлагон...»
Амир Хусайн бу биткини
узидан қулиб-ҳант хонга етказди.
Хон эрдик билан Темурбекка
ер-ли юборди.
Ерлида, тегишли кишилар барчаси
Самарқандда Урда-
хотун ҳузурига ҳам бўлулар ва бор ҳақиқатни очулар,
деб эзилган эди.
Хотира саҳифаси гуноҳлардан ҳоли бўлган
Темурбек ортиқча хаел-
ларга берилмай Самарқандга қурди.
Бундан хабар топан Амир Мусо
ва шеришарли рўбару бўлишдан қўриб,
шарманликдан Хужаичи та-
рафга от соддилар.
Урда-хотун эса уялиб қолди,
Темурбекнинг юзига
карай олмади.
Амир Мусонинг Қарши мўҳорабасида,
Бухоро учун
булган савашлани мунофиқликлари ҳам
хар бири бир дафтар...
Энди
Амир Хусайн давлатининг завоти аён бўлиб қолган
бир пайтда
Амир Мусо эҳсулани уялиб,
Темурбек олдига юкуниб келди,
чунки
Темурбекнинг иқбол куелии порлашга турган эди...
Агар узоқ-яқиндан бирон
киши келиб, унинг мажлисига қарса, қайси тоифадан бўлмасин,
дав-
лати дастурхони неъматидан бенасиб этмак
Темурбекнинг олдига йўқ
эди.
Амир Мусога ҳам, келибсен, келганин чин бўлсин,
деб қўйиб
холос.

Сафарга чиқилган ун беш хон аввал Кенда,
Темурбекнинг чор-
боғида хос маҳраблар арқони давлат олий мажлисида турландилар.
Мажлисида Мовароуннахрнинг ҳозирги заянати, Самарқанд, Тошкент,
Хужанд, Бухоро шаҳарларидаги аҳвол ҳақида сўз борди.
Кутил-
мағарида урта бўлиб, кузлари ириб чикқан, қирқларга борган
Амир Мусо
уриндан туриб қўл қовуштиришга, мажлис аҳлига юзланди:
— Бир хатарли ишни сизларга айтишни маъқул кўрамен.
Амир
Хусайндан эҳтиёт бўлмоқ керак.
Тунушдик, у яна макру хийлалар
йўлига кирибдур...
— Амир Мусо «тунушдик» сўзини бўлса-бўлмас
ишлата берар эди.
— Гафилда қолмайлик, дейман...
Ул бадбахт
илтидан ҳар нараса келадур...

Аслини олганда, Амир Мусо жула турти айтди.
Темурбек даврал-
гиларга қўлоқ солиб олтириб, уларнинг дилида ҳам шунга ухшаш
фи-
крлар гужон уларни.
Ҳа, Амир Хусайн ҳеч қимта дуст бўлмайдик,
дуст
бўлмоқчи бўлганларни уни қўқшдан нари итарибди.
Амир Хусайнга
умид болаш бамисли Қорақум саҳрсининг уртасида каср қуриш-
чек бир пап.
Эҳ-ҳе, Темурбек бунинг неча марта гужон бўлди,
неча бор
бошдан кечирди!...

— Хуш... мулдонтиз не? Мулдодан сўз юритингиз, мулдодан!
— деди.
— Ул бадбахт илтидан ҳар нараса келадур, дейсиз...
Бу
бирдан, хуш... нима демаски бўласиз?
— Тағин фитага тумани сочин, турли гафогарга бошланган
биз-
ни! — бирдан сўзга аралашди интиқча овозли шартан фелт
Амир
Сорибуғи жайхонир.
— Аванчалар ҳам қўраганмиз, ҳа!
— Қўраганми! Қўраганми! — дегувишлар бўлди.

— Пайғамбаримиз саллавоҳу алайҳи васааллам айтганларидек,
ҳар
ишда кенашга сузланмен, — сўз бошлади Темурбек.
— Кенаш не
кароора келса, шул карорни тумак вазирамдур.
Дуне — илон ва чаел-
ларга тула оиди санлиқнинг нақ узи экан.
Аммо, бу санлиққа одам
шақсипатли илолар ва чаелар йилганимиз.
Сиз турти дилингиз, эй
ахли умаро, сузиптидан дустимиз Хусайнбекнинг душманлик йўлига
киргонлиги равшан бўлди...
Амир Довд ва Амир Сайфиддин жаноб-

Амир Мусонинг яқкам-дуқкам сийрак қолшари чимирлиди,
буни
тағин ҳам қўқиб, утирган жойида юмалок бир буюм бўлди қолди,
фақат катта лешонаси сирни фош этиб, дунгайиб турарди.
— Тунушдик... — деди у аста, беҳушлов куларини тиззаларига
қўйиб, ириб чикқан кузларини жадиратиб барчага бир-бир қарар
экан.
— Мента ишонмагирисизлар... Аммо мен билганимдан айт-
мен...
— Турти гапнинг гапосинида, ақлинг етадур, — бошиқ оҳангда сўз
бошлади Амир Довд дуглат.
Темурбек эгачисини Қулуг Туркон оқа-
нини шавқари бўлган бу амир уйлаганини одамнинг бетига шартга
айтдилан, ҳақиқат йўлида улмидан ҳам тап тортимас, қирқ беш
ешларига наҳавон келбат бир киши эди.
Унинг ун юзиди бил-
нар-бишмас қилчи изи қуришиб турарди.
— Турти сўзини десанг,
жонимиз сента салқа бўлсин... Лекин бизни алдасанг, долингни
оллоҳга айтасан!...

— Базмининг қизиб турган жойида, қутилмадан воқеа руй берди.
Барча
жамиб қолди, қулуглар ҳам тухталди.
Амирлару баҳодирлар узаро ишора
қилишиб, бир-бирларига Темурбекни қўрсатар эдилар.
Улар Соҳибқирон-
нинг икки юз қаламча нарида қўнчиқиб едан келатган, ридо
қилиб олган, бошдан-оёқ оққа уралган оламга каттик тизкилиб қолган-
ини пайқашди.
Ридолди одам шоншамас, оҳиста қалам ташларди,
унинг бир қулида байроқ, бир қулида мина ноғора бор эди, ноғора
гарвини оғтор ноғорида тоғтоҳ ятиярлар қоларди.
Темурбекнинг назари
тушишга, ажабо, бўгани нуқулдига тушушиб бўлмас бир титроқ кирди...
Ишени, жанисни, фаршганимиз?..
Теп-теписи дала майлонда бу одам
бир-
дан қаяқдан пайдо бўлди?
Ердан чиқдики, осмондан тушдики?
Хужан
Хизр деганлари аниқ шунлиқми?
Элар алайҳиссаломни ҳам худди шун-
док оққа уялиб келди, дер эдилар.
Темурбек балки яна туш қўрает-
гандир?
Бу бамиз Жамилдан ҳам, атрафдаги амирлару баҳодирлар ҳам
балки реулар?...
Хозир уйқудан уйғоналган барчасининг туш эҳалини
аён бўлди...
Темурбек шоншатишга кузларини юмди!
Негадир палари
бузарқилор Амир Тарағай қўз олдига келди.
У Темурбекка ҳамшиша,
Оллоҳдан тилаб олган ягона улғисмен, дер эди ва ҳар сафар шундай
деганда, фаҳру ифтихор туйғулариндан қулни ийиб кетишини Темур-
бек сезарди.
Кейин воқидан муҳтарамаси Текина хотун пайдо бўлди.
Онаизор ҳар пап қуришганда, унинг юзларидан чул-чул уялиб, елка-
сига қоқиб-қоқиб қўяди.
Уялида воқидани нималарни ҳаёлидан кечир-
ди экан?
Темурбекни уқлиб ҳисес қўяди.
Энди елкасига бақт қулиб
қуниб, юрт бошига келай деб турган бир пайтда, белини боғлаб ҳормай
ҳаммагини қўқашдан қилбоғига ораси йўқ, бостан иши жананг — она-
си йўқ...
Кейин эгачисини Қулуг Туркон оқа қуриди.
Мунгичар ораси!
Мунгичар меҳрибон, мунгичар ораси!
Ишени учун ҳагто ўз жонини гаров-
га қўйишга тайёр ораси!
Аванчалар ҳам унга бишмас экан, Амир
Тарағай билан Текина хотунлар у дунга рижат этишган, она-ука бир-
бирларига қаттик сузанишиб қолдилар.
Темурбек эгачисини бир чан-
док хурмат этиб, Қулуг Туркон оқа бу хурматни икки чиндоша етка-
зиб ишисига қайтардилар.
Она-ука уртасидан муносабатга ҳамма ҳисас
қилдилар.
Кейин Сенгонанинг жангани эслади, кейин Мохонда Аликбек
андониди бурганга таланиб етиш, кейин мулуд устидан илк талба,
кейин лойи чикқан «Жанги лой», кейин сарбалдорлар, кейин Амир

Амир Мусо бу сузларни эшитиб қуноғиб кетди:
хайринг, унинг
тарифларини ҳам чиқиб қолди!
Амир Жоку барлос, Темурбекка
қариндошлиги бор, илхоси соқим.
Амир Хизр Ясовурий билан са-
вашида Кеш лашкари салокату совадт йўлидан қайтиб Темурбекни
ташқил кетди.
Уялида Темурбек қолпида елтиз Амир Жоку барлос
қолтириб.
Давлатшоҳ бахши Темурбекнинг синашга вақиланганларид-
дан.
Амир Муайид арлот бўлса, қувен.
Амир Мусо фурсатини бой
бермай Темурбекка юзланди ва давид мурожаат қилди.
— Хизр! Соҳибқирон... Тунушдик... Ментадан утан бўлса бир
қопиқ қонилдан келасан!
Бундан бун сажоқату илхос камари ила
белганин маҳкам боғлаб, давлатингиз шарафини йўлида қолган умри-
ни бахшида этасан...
— Бир қопиқ қонилдан келасан, дейдир... Ажабо, унинг кеш-
дурдон қони қолдиму экан узи! — шивиллаш заҳарханда аралаш
Амир Довд дуглат Амир Сайфиддин некузга.
Шивиллаб айтилган
гап барчага эшитилди.

Амир Мусо бу сузларни эшитиб қуноғиб кетди:
хайринг, унинг
тарифларини ҳам чиқиб қолди!
Амир Жоку барлос, Темурбекка
қариндошлиги бор, илхоси соқим.
Амир Хизр Ясовурий билан са-
вашида Кеш лашкари салокату совадт йўлидан қайтиб Темурбекни
ташқил кетди.
Уялида Темурбек қолпида елтиз Амир Жоку барлос
қолтириб.
Давлатшоҳ бахши Темурбекнинг синашга вақиланганларид-
дан.
Амир Муайид арлот бўлса, қувен.
Амир Мусо фурсатини бой
бермай Темурбекка юзланди ва давид мурожаат қилди.
— Хизр! Соҳибқирон... Тунушдик... Ментадан утан бўлса бир
қопиқ қонилдан келасан!
Бундан бун сажоқату илхос камари ила
белганин маҳкам боғлаб, давлатингиз шарафини йўлида қолган умри-
ни бахшида этасан...
— Бир қопиқ қонилдан келасан, дейдир... Ажабо, унинг кеш-
дурдон қони қолдиму экан узи! — шивиллаш заҳарханда аралаш
Амир Довд дуглат Амир Сайфиддин некузга.
Шивиллаб айтилган
гап барчага эшитилди.

Бошқа амирлар уртасида ҳам пичиритишлар бошланди.
Билди,
Амир Мусо ҳам қатти умидларига бош қунариб юрибди, юрт бошқа-
рини ниғати йўқ эмас... Аммо, бу ерда Амир Хусайн ва Темурбеклар
билан ҳисоблашмас лозим, бошқа чора йўқ.
Уларни ордан олиб
ташланга эса қўриб етмайди.
Айни ҳолда икки қўчқорнинг боши
бир қозонда қайнамаслигини ҳам билди.
Қутроқ қўчқорнинг бир-
бирларига тўқаштириш керак.
Токи бир-бирларини гужон қилеун-

лар!
Зудлик билан мардонвор муҳолифат эълон қилинсин!
Сипоҳ
йилтишга фармон берилсин!

— Куйганимдан айтман, тақсир! — уриндан туриб кетди у.
— Амир Хусайн туанини тотиб қўраганмен... Бишаман!
— Тотиб қўраганмен, эмас, лозим уялиб туанини топанмен, дельери-
нг, ҳа! — пичинг қилиб давралдагилар бири Амир Мусо утмоғишга
ипшора этиб.
Амир Мусо бир лаҳза овоз чикқан еққа нуқул ташпаг-
ти улудури: сўзга қушлган жангари Аббос баҳодир эди.
Амир Мусо
жазоб бериб утирмайди, давом этди:
— Амир Хусайннинг Соҳибқиронга хусусати борлиги аён.
Ваҳ-
шини ниғатлар бугун вужудини қамраб олган... Ниғти Соҳибқиронга
саҳмат етказмақдур!

— Темурбекнинг қўшини қунган жой Бийе мавзесининг хушманзара
далаларидан бири эди.
Темурбек мамун бўлди, лашкар учун яхши
жой ташлашди.
Лашкар учун танланган манзилда, аввало, сув яхши
бўлиши лозим, ажаб истиқомат қилашдан ер қулай, айни пайтда
тепароқда жойлашгани даркор, оғторбога рўбару келишдан қочиб зарур.
Темурбекнинг чоғдир давининг уртасидан тепалик ерда савлат тўжиб
турарди.
Мулозимлардан бири келиб, байрам дастурхони тайёр бўлганини
тағир бўлганини
маълум қилди.
Темурбек ҳаммадан дастурхонга тақсиф этди.
Амирлару
баҳодирлар дастурхон атрофида бўлажак қўр-қулни эиқфат иштиеклида
упа еққа йўналдилар.
Оғторбо икки найзага келиб қолган эди.

— Руст айтадур, Амир Хусайннинг аҳдида ишонч йўқ! — гапта
қушлди Амир Жоку барлос.
Утан йили еша қаронаселар билан
булган Қарши жангига олган йиқилди, шундай қаттиқ лат елиқс,
узоқ вақт белини оломай юрди.
Хозир ҳам бруксан бир сангчиб
қўйди.
Хажгоннашаншдан, яқинлида қилчи тетиб кетиб иккига
ақралиб япасаки бўлиб қолган бурни қизиб тушга кирди.
— Ул зар ва макр азирдур, қизилар! — Бунни Темурбекнинг
синглисини Ширинбек оқа шавқари Амир Муайид арлот айтди.
Унинг
овози буткич, узи жуасолор, шун мўйлон бўлиб, еши утиз бешларда
эди.
Амир Муайид арлот узининг оҳирги сузидан ижозат тортиб
қолди.
Чунки Темурбек ўз хузурига ҳар хил қилуи ом ва қирғилар
ҳақида, айниқса аеллар турғисига турфа чанчиқ гаплар бўлишига
йўл қўймади.
Хайринг, хозир Темурбек ишшамди.

— Базмининг қизиб турган жойида, қутилмадан воқеа руй берди.
Барча
жамиб қолди, қулуглар ҳам тухталди.
Амирлару баҳодирлар узаро ишора
қилишиб, бир-бирларига Темурбекни қўрсатар эдилар.
Улар Соҳибқирон-
нинг икки юз қаламча нарида қўнчиқиб едан келатган, ридо
қилиб олган, бошдан-оёқ оққа уралган оламга каттик тизкилиб қолган-
ини пайқашди.
Ридолди одам шоншамас, оҳиста қалам ташларди,
унинг бир қулида байроқ, бир қулида мина ноғора бор эди, ноғора
гарвини оғтор ноғорида тоғтоҳ ятиярлар қоларди.
Темурбекнинг назари
тушишга, ажабо, бўгани нуқулдига тушушиб бўлмас бир титроқ кирди...
Ишени, жанисни, фаршганимиз?..
Теп-теписи дала майлонда бу одам
бир-
дан қаяқдан пайдо бўлди?
Ердан чиқдики, осмондан тушдики?
Хужан
Хизр деганлари аниқ шунлиқми?
Элар алайҳиссаломни ҳам худди шун-
док оққа уялиб келди, дер эдилар.
Темурбек балки яна туш қўрает-
гандир?
Бу бамиз Жамилдан ҳам, атрафдаги амирлару баҳодирлар ҳам
балки реулар?...
Хозир уйқудан уйғоналган барчасининг туш эҳалини
аён бўлди...
Темурбек шоншатишга кузларини юмди!
Негадир палари
бузарқилор Амир Тарағай қўз олдига келди.
У Темурбекка ҳамшиша,
Оллоҳдан тилаб олган ягона улғисмен, дер эди ва ҳар сафар шундай
деганда, фаҳру ифтихор туйғулариндан қулни ийиб кетишини Темур-
бек сезарди.
Кейин воқидан муҳтарамаси Текина хотун пайдо бўлди.
Онаизор ҳар пап қуришганда, унинг юзларидан чул-чул уялиб, елка-
сига қоқиб-қоқиб қўяди.
Уялида воқидани нималарни ҳаёлидан кечир-
ди экан?
Темурбекни уқлиб ҳисес қўяди.
Энди елкасига бақт қулиб
қуниб, юрт бошига келай деб турган бир пайтда, белини боғлаб ҳормай
ҳаммагини қўқашдан қилбоғига ораси йўқ, бостан иши жананг — она-
си йўқ...
Кейин эгачисини Қулуг Туркон оқа қуриди.
Мунгичар ораси!
Мунгичар меҳрибон, мунгичар ораси!
Ишени учун ҳагто ўз жонини гаров-
га қўйишга тайёр ораси!
Аванчалар ҳам унга бишмас экан, Амир
Тарағай билан Текина хотунлар у дунга рижат этишган, она-ука бир-
бирларига қаттик сузанишиб қолдилар.
Темурбек эгачисини бир чан-
док хурмат этиб, Қулуг Туркон оқа бу хурматни икки чиндоша етка-
зиб ишисига қайтардилар.
Она-ука уртасидан муносабатга ҳамма ҳисас
қилдилар.
Кейин Сенгонанинг жангани эслади, кейин Мохонда Аликбек
андониди бурганга таланиб етиш, кейин мулуд устидан илк талба,
кейин лойи чикқан «Жанги лой», кейин сарбалдорлар, кейин Амир

— Руст айтадур, Амир Хусайннинг аҳдида ишонч йўқ! — гапта
қушлди Амир Жоку барлос.
Утан йили еша қаронаселар билан
булган Қарши жангига олган йиқилди, шундай қаттиқ лат елиқс,
узоқ вақт белини оломай юрди.
Хозир ҳам бруксан бир сангчиб
қўйди.
Хажгоннашаншдан, яқинлида қилчи тетиб кетиб иккига
ақралиб япасаки бўлиб қолган бурни қизиб тушга кирди.
— Ул зар ва макр азирдур, қизилар! — Бунни Темурбекнинг
синглисини Ширинбек оқа шавқари Амир Муайид арлот айтди.
Унинг
овози буткич, узи жуасолор, шун мўйлон бўлиб, еши утиз бешларда
эди.
Амир Муайид арлот узининг оҳирги сузидан ижозат тортиб
қолди.
Чунки Темурбек ўз хузурига ҳар хил қилуи ом ва қирғилар
ҳақида, айниқса аеллар турғисига турфа чанчиқ гаплар бўлишига
йўл қўймади.
Хайринг, хозир Темурбек ишшамди.

— Руст айтадур, Амир Хусайннинг аҳдида ишонч йўқ! — гапта
қушлди Амир Жоку барлос.
Утан йили еша қаронаселар билан
булган Қарши жангига олган йиқилди, шундай қаттиқ лат елиқс,
узоқ вақт белини оломай юрди.
Хозир ҳам бруксан бир сангчиб
қўйди.
Хажгоннашаншдан, яқинлида қилчи тетиб кетиб иккига
ақралиб япасаки бўлиб қолган бурни қизиб тушга кирди.
— Ул зар ва макр азирдур, қизилар! — Бунни Темурбекнинг
синглисини Ширинбек оқа шавқари Амир Муайид арлот айтди.
Унинг
овози буткич, узи жуасолор, шун мўйлон бўлиб, еши утиз бешларда
эди.
Амир Муайид арлот узининг оҳирги сузидан ижозат тортиб
қолди.
Чунки Темурбек ўз хузурига ҳар хил қилуи ом ва қирғилар
ҳақида, айниқса аеллар турғисига турфа чанчиқ гаплар бўлишига
йўл қўймади.
Хайринг, хозир Темурбек ишшамди.

— Руст айтадур, Амир Хусайннинг аҳдида ишонч йўқ! — гапта
қушлди Амир Жоку барлос.
Утан йили еша қаронаселар билан
булган Қарши жангига олган йиқилди, шундай қаттиқ лат елиқс,
узоқ вақт белини оломай юрди.
Хозир ҳам бруксан бир сангчиб
қўйди.
Хажгоннашаншдан, яқинлида қилчи тетиб кетиб иккига
ақралиб япасаки бўлиб қолган бурни қизиб тушга кирди.
— Ул зар ва макр азирдур, қизилар! — Бунни Темурбекнинг
синглисини Ширинбек оқа шавқари Амир Муайид арлот айтди.
Унинг
овози буткич, узи жуасолор, шун мўйлон бўлиб, еши утиз бешларда
эди.
Амир Муайид арлот узининг оҳирги сузидан ижозат тортиб
қолди.
Чунки Темурбек ўз хузурига ҳар хил қилуи ом ва қирғилар
ҳақида, айниқса аеллар турғисига турфа чанчиқ гаплар бўлишига
йўл қўймади.
Хайринг, хозир Темурбек ишшамди.

— Руст айтадур, Амир Хусайннинг аҳдида ишонч йўқ! — гапта
қушлди Амир Жоку барлос.
Утан йили еша қаронаселар билан
булган Қарши жангига олган йиқилди, шундай қаттиқ лат елиқс,
узоқ вақт белини оломай юрди.
Хозир ҳам бруксан бир сангчиб
қўйди.
Хажгоннашаншдан, яқинлида қилчи тетиб кетиб иккига
ақралиб япасаки бўлиб қолган бурни қизиб тушга кирди.
— Ул зар ва макр азирдур, қизилар! — Бунни Темурбекнинг
синглисини Ширинбек оқа шавқари Амир Муайид арлот айтди.
Унинг
овози буткич, узи жуасолор, шун мўйлон бўлиб, еши утиз бешларда
эди.
Амир Муайид арлот узининг оҳирги сузидан ижозат тортиб
қолди.
Чунки Темурбек ўз хузурига ҳар хил қилуи ом ва қирғилар
ҳақида, айниқса аеллар турғисига турфа чанчиқ гаплар бўлишига
йўл қўймади.
Хайринг, хозир Темурбек ишшамди.

1996 йил 25 октябр, №43 (3380)

Яхши ниғат ярим давлат-ку.
Ота юртим Кеш шаҳрида бир сарой қурдим.
— Оқ Сарой!
Ниғатимиз қаби докиза.
Агар кимки шубҳа қилса шавкатимизга
Оқ саройни бориб кўрсин!
Ушбу гапимни
Пештоқига ёздирдим ҳам.
Замонлар Утар,
Иморатим маҳобатини кўрган авлодлар
Бугун эмас, кўрган десин Темур бобомиз!

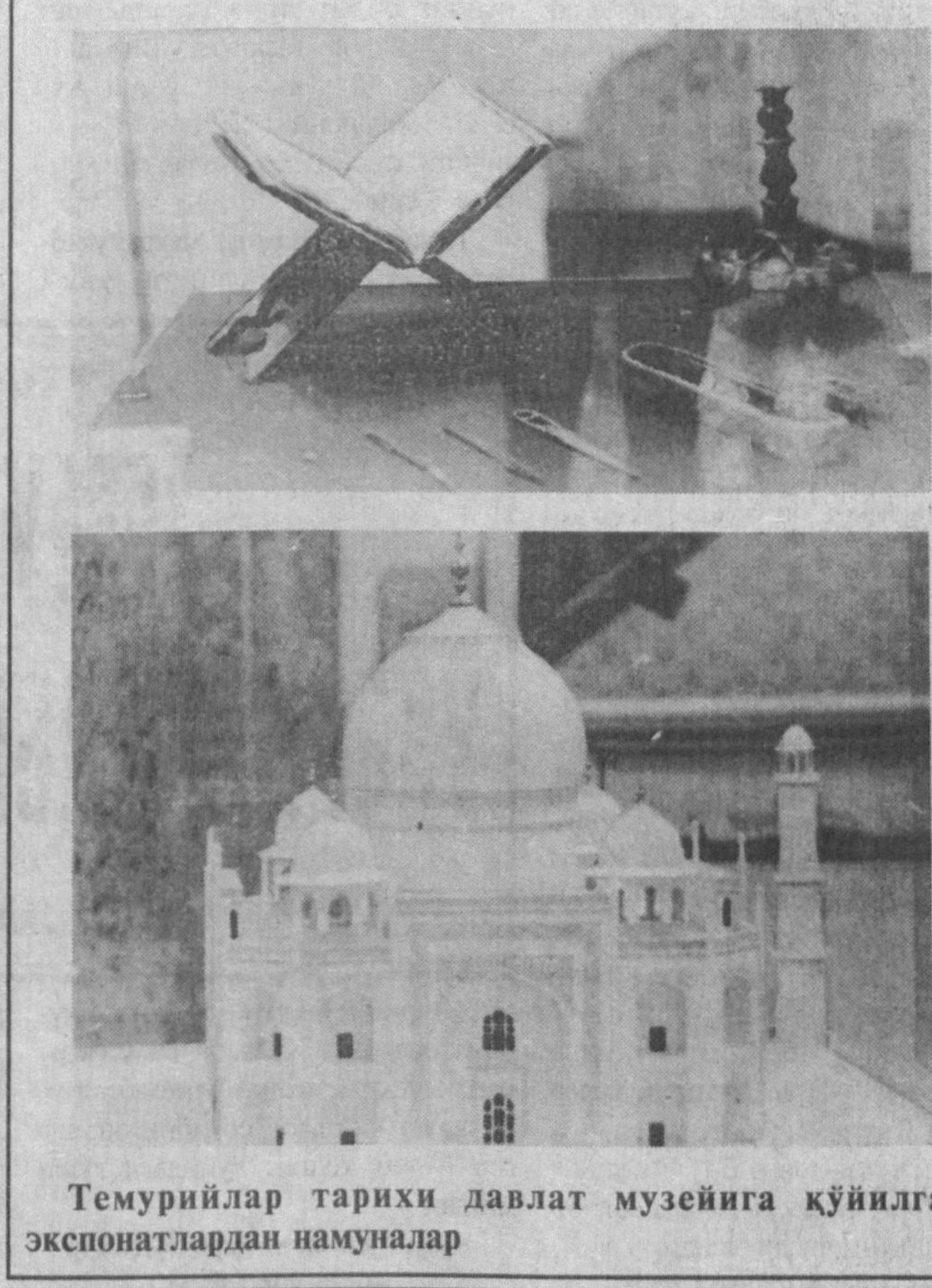
Инсон умри елдай ўтар.
Аммо ишлари,
Айтган сўзи, ажаб эмас, абадий қолса.
Туркистонда яшаб ўтган ҳазрати Султон
Хўжа Аҳмад Яссавийни яхши билурсиз.
Хануз яшар ул ҳазратининг насихатлари,
Ҳикматлари,
Битиклари,
Асл туркийча.
Бобомизнинг ул муборак гўрлари узра
Ҳоғат қуркам, ҳақиқатини мақфара қурдик.
Кўн қалати авлиқлар Аҳмад Яссавий.
Пайғамбарнинг ёшларига етганда ёши
Этақ силкиб бу дуненинг ташвишларига
Ер остига кириб кетмиш.
Буюк бир жумбоқ!
Уқин-Уқтин тушларимга кирар ул ҳазрат.
Бизлар эса ер устига масъулмиз қутроқ.
Унда гўзал мисраларини кашф этса шоир,
Биз-чи, харбий хийлаларини уйлаб тошамиз.
Узиниладан олдин ўтган саркардаларнинг
Ҳатоларини таҳлил этиб,
Санъат ясаймиз.

Мен Ҳазрат эмас,
Мен ҳам Темур деб аталинч олдиги бир банда.
Мумкин эди алдақачон эозод қилишим
Илон қақиб ё бўлмасам отдан йиқилиб,
Мен ўлмадим!
Мени, мана, қўриб турибсиз.
Боз устига фотих дея ном олган Зотман.
Одам қавми ўз қисматини саҳроларда
Ташналикдан лаби қақраб тентираган чоғ,
Қултур сувдек керак бўлдим шекилли унга.
Чексиз чўлда Инсоният карвони тарқаб
Бир-бирин тешиб,
Суриб гужон бўлган пайт.
Мен уларни ипта тизлим бир сарбон бўлиб.
Кўҳна тарих олдидаги ҳизматим шудлар.

Баландларовз хитобларининг мавриди эмас,
Болаларим, хушёр бўлиб тинлангиз мени.

Рухим қуши учигша шай, англаб турибман,
Фойдаси йўқ, обидида қилманг бекорга...
Гарчи қолиб кетаётир қанча ниғатим,
Мен суронли ҳаётимдан розиман, рози...
Буюк давлат барпо этдим,
Тангрига шукр,
Қуриқлангиз, уни Сизга қўлдирмакдан.
Золимларнинг тааррузи қилларим мен
Мазлумларнинг этагидан қолиб ташладим.
Маслак ила тариқатни ҳимоя айлаларим,
Монет бўлдим имонсизлик, зўровонликка.
Сиз миллатнинг дардларига дармон бўлингиз,
Йўқсуларни асло бойлар зулмга берманг.
Орангизга сира-сира гўшмасин ниғоқ,
Умр бўйи ҳазар қилинг мунофиқлардан,
Болаларим, ҳоиллардан бўлинг эҳтиёт,
Инсон зоти кўп нарсалар чидайди, аммо
Гар адолат поймол бўлса — тоқат қилолмас.
Адолат ва озодлиқни муқаддас билинг.
Йўлдошингиз бўлсин доим ақду тажриба,
Хар кимларнинг қутқусига дафъатан учманг.
Агар менинг гапларимга содиқ қолсангиз
Ишпооллоқ, бошингизга тоқ тумангайдир.

Жангу ждал орасида фурсат топан чоқ
Битик қилдим қондан амалларимни.
Мен уларни атаганман Тузуқот дея.
Умидворман, келажакда бу тузуқларим
Асқотайдир салтанату авлодларимга.
Тоқу тахтин меҳдек узоқ саклай десангиз,
Қилинчигиз уйлаб кечинг, бўлинг ҳамжихат.
Шунқорларим, алолатни дастур қилинчиз,
Энг аввало, Ватан ила, Миллатни асранг...

Темурийлар тарихи давлат музейига қўйилган экспонатлардан намуналар

Сайид Барака Темурбекка кузларини тиклида, давом этди:
— Соҳибқирон! Жаҳон кўп подшоҳлар қурди. Искандар Зулқар-
найну Чингизхондан сунг жаҳонтирлик подшоҳларга мерос бўлиб
қолди. Хуросону Туркистон, Чин Моңғу Хинд, Форсу Миср пол-
шоҳари уз номларига «жаҳонир» лақабини қўшиб олдилар, илго
ушдан нарига утмадилар, балки ута олмадилар. Темурбек, Аллоҳнинг
бақдалари бахтли бўлмадилар, лич яшамаклари лозим. Жумла му-
милларини, бақдаларини бахтли қилмакнинг ягона йўли жаҳонтирлик-
дур! Бори миллати мулкчиликни титратиб тургон уруш жанжал-
лар, ҳар улуснинг аянчи аҳволи, шафқатсиз золимларнинг авом
халқни хор-ҳокисор этиши, ифмонсиз қароқчилар бекбешлиги, —
барча, барчаси жаҳонтирлик тудайди тинадур... Темурбек, жаҳонтир-
ликни қўлга олурсиз, Аллоҳнинг қўмағида оламларин бахтли қилдур
сиз, золимларин қуриқиб ҳидуа ҳимоя этурсиз... Ишпооллоқ, ҳа-
лқни гурмоҳлик қоронгусидан ҳидоат оғторбога чиқармак, бас, ҳалқ-
ни абадий жаҳолат чангалзоридан чексиз совадт чаманзорига етка-
мак анинг қулуг муқофоти булур!

Хусайн хенати, кейин...
Бир лаҳзада шудларнинг барчаси қандай қилиб ҳаёлидан угли, Те-
мурбек билмади.
У бирдан кузларини тоқди!
Бас, қурганлари туш эмас
экан!
Оққа уралган сирли одам ҳамон йўлда, ушандай, аввал қаншай
бўлса ушандай аста-аста қалам ташлаб экилишиб келарди.
Оптоқ
либос оғтор ноғорида оқаргандан оқариб қурилар, рилонинг барлари
шамолда худди бўлак-бўлак нурдай уйнар, одамнинг узи нурли гарлш
ичра чулганганди.
Орада юз қаламча масофа бор эди.

Темурбек сирли одамдан қунини эмас экан, беихтиёр аста уридан
турганини билмади.
Бошқа апираулар баҳодирлар ҳам хайратда
уз жойларидан қузоғиланди.
Ҳамманинг қузи уша сирли одамда эди.
Темурбек оҳиста чорполадан тушли ва уз олағига қура, оқсоқилгини
билдирмасликка ҳаракат қилиб, шоншмай, битта-битта босиб ноғора
ва байроқ тутпан олам истиқболига қараб юрди.
Узгача: «Бу бешик
гайбдан бир и

СОҲИБҚИРОН ТАРИХИ БРИТАНИЯДА ҲИҚИТЛАШҚАНДА

Соҳибқирон Амир Темурнинг 660 йиллик юбилей таштаналарида иштирок этиш учун Ўзбекистонга жаҳоннинг кўпгина мамлакатларидан олимлар ва меҳмонлар ташриф буюришди. Улар орасида Манчестер университети доктори Чиглем Балим-Хардинг ҳам бор. Британиялик олимга юбилей таштаналарида «Амир Темур фаолияти тарихининг ешларга ургатилиши» мавзусида илмий маъруза қилишни режалаштирган. Ташриф олдидан биз у киши билан суҳбатда бўлдик.

АМИР ТЕМУР ХИТОЙ МАНБАЛАРИДА

Пекинда Амир Темурнинг таваллуд топангига 660 йил тулиши муносабати билан халқаро илмий конференция утказилди. Конференцияда Ўзбекистон Республикасининг ХХРдаги элчихонаси ходимлари фаол иштирок этишди.

Ушбу анжуманда ХХР ижтимоий фанлар академияси қошлагани илмий-тадқиқот институтининг раҳбарлари ва илмий ходимлари, университетларнинг профессорлари маърузалар билан қатнашдилар.

Хитой олимлари Амир Темурни Ўзбекистон тарихидаги йирик сийosatчи, ҳарбий ишлар билимдони, Марказий Осиё халқларини бирлаштирган, унинг иқтисодини, маданиятини ва халқаро муносабатларини ривожлантиришга, Ипак йўлини қайта жонлантиришга катта ҳисса қўшган буюк шахс, деб баҳолашди.

Амир Темурга бағишланган Пекин конференциясида Соҳибқироннинг Хитой императори Хунгуга (1368—1398) ёзган ундан ортик мактуби топилиши ҳақида маълумот берилди. Айрим мактубларнинг нусхаси Амир Темур музейи учун Тошкентга юборилди.

Хитой олимлари тушлаган материалларни урганиш натижасида маълум бўлдики, Амир Темур Хитой билан савдо алоқаларини ривожлантиришга катта эътибор берган. Масалан, Минг сулоласи тарихида Соҳибқироннинг 1394 йили Хитой императори Хунгуга ёзган мактуби келтирилади:

Минг сулоласи тарихи, «Минг ши»да ёзилишича, Амир Темур у мактуби билан бирга элчи орқали совга сифатида Хитой хоқонига 200 та от юборган.

Сунгити 15 йил давомида Хитой тарихчилари орасида Марказий Осиё тарихига қизиқиш анча кучайганини кузатиш мумкин. Хитой Халқ Республикасида маъруза тарихта оид бир қатор илмий мақолалар ва китоблар нашр этилди. Ушбу илмий асарлар орасида ХХРнинг Хунан улқаси марказидаги педагогика университетида қўшдан бери тарих буйича ўқувчилик қилиб келатган профессор Ванг Чжилай томонидан ёзилган ва маъруза улқасига «Маориф» нашриетида 1986 йили chop этилган «Марказий Осиёнинг қисқача тарихи» («Жунгта шианг») номли асарини алоҳида тилга олиш мумкин.

663 бетдан иборат булган бу асарда Амир Темур давлатига ва маъруза давлат ташкил тошдан кейин Марказий Осиёнинг сийosat, иқтисодий ва маданий ривожланишига алоҳида эътибор берилган. Шу билан бирга муаллиф у китобида Амир Темурни тавсифлаб, унинг бутун Марказий Осиё тараққиотига ва халқаро муносабатларининг, айниқса, халқаро савдо алоқаларининг ривожланишига катта ҳисса қўшганини курсатган.

Уз китобида Ванг Чжилай Амир Темурнинг сийosat фаолиятини доир маълумотларни таҳлил этиб, эътиборга сазовор булган айрим муҳим фикр-мулоҳазаларини

таббиркор сийosatдон, санъат ва маданиятнинг ҳомийси сифатида ном қолдирган. Марказий Осиё, Урта Шарқ ва ендеш бошқа ҳудудлардаги уз авлодларининг иқтисодий ва ижтимоий соҳаларда қўлга киритган ютуқлари ҳақида баъбачи булган.

Ўзбекистон теурийлар даврини тадқиқ этишда жаҳон олимлари учун узига хос мувофиқлаштирувчи марказ булиши керак. Айни пайтда, узбек халқи уша давр санъати, маданияти меросини куз қорачиқидек асраб-авайлаши лозим.

— Британияда Амир Темур фаолияти тарихи қандай урганилган?

— 12—16 ешли усмирлар «Non European History» (Европадан ботқа мамлакатлар тарихи) факультетининг Ислоний тарих бўлимида Амир Темур фаолияти

ий иш қилганим йўқ. Лекин Британиядаги юқори синфларга ларс берувчи ўқитувчиларни Марказий Осиё, Урта Шарқ, Евросиё тарихи фани буйича ўқитаман. Бундан ташқари, мен талабалар учун дарслик ездиган ўқитувчиларга мураббийлик қиламан. Улар учун зарур манбалар топаман, уларнинг илмий ишлари мундарижаларини тузишда амалий ердан бераман.

Менинг назаримда, университет профессорлари мактаблар учун дарслик езмастиклари керак. Чунки улар илмий тил ва услуб билан ездилар. Усмирлар ва ешлар учун бундай китоблар етарли даражада тушунарли, қизиқарли булмай. Шу туфайли олимлар ва ўқитувчилар доимий равишда ҳамкорликда ишлашлари керак.

Беруний ОЛИМОВ, «Жаҳон» ахборот агентлиги мухбири Лондон

Кутлуғ тўй арафасида «Жаҳон» ахборот агентлигининг Қоҳирадаги мухбири Раҳимжон ҚОДИРОВ Ўзбекистон Республикасининг Миср Араб Республикасидаги факултетида ва Мухтор Элмас, Иордания Подшоҳи Академиясининг ҳақиқий аъзоси, Абу Али ибн Сино номидagi халқаро мукофот лауреати Шамсуддин БО-БОХОНОВА муурожаат этиб, буюк аждодларимизнинг башарият тарихида тутган ўрни ҳақида сўзлаб беришни илтимос қилди.

— Амир Темур башариёт тарихида йирик давлат арбоби, моҳир саркарда, Туркия шафини янада улуглаган, илм ва фан ривожига ҳамада инсоният маданиятига улкан ҳисса қўшган буюк инсон сифатида из қолдирди.

Амир Темур буюк лашкарбози сифатида мукамал, яхши курулланган, тезкор ҳужум қилишга қолир, муайян тактика ва стратегияга эга булган қудратли армияга

зоқ Ас-Самарқандийнинг «Магтаус — сазлайн ва мажмаул баҳарин», Ибн Халдунийнинг «Ал-Ибар ва девонул-мубтада вал-хабар», йирик эрон тирихисини Аббос Иқболнинг «Тарихе муфассале Эрон», Салоҳиддин Тошқандийнинг «Темурнома» китобида ва бошқа асарларда Амир Темур ҳақида сўз кетганда уни чуқур ҳурмат билан тилга оладилар.

Амир Темур барча ижтимоий табақалар (сайидлар, олимлар, вазирилар, сипоҳлар, ҳунармандлар, оддий халқ ва бошқалар)га бир хил меҳрибонлик қилганини еслаш мумкин. Тарихий манбаларда зикр этилишича, Амир Темур инсонларни жамиятда тутган уринларни қандай булишидан қатъий назар, баробар ҳурмат қилиш, улар билан самийий муомалада булиш, берилган ваъда ва зимматга олинган аҳдиномаларни вақтида бажариш каби қатор юксак инсоний фазилатларга эга булган.

Соҳибқирон Амир Темурдан 36 та фарзанд ва набира зуриёт қолди. Уларнинг аксарияти улуг боболари каби шерюрак фарзандлар ва набиралар булиб, тақводорлик, илм-фан ва маданиятга мухаббат руҳида тарбияланган едилар.

Темурийлар, айниқса Шоҳрух, Улуғбек, Абу Саид ва султон Ҳусайн Бойқоро ҳукмронлиги даврида мамлакат илм ва фан юксалганлигига шубҳа йўқ. Бу даврда қўлиб олинган, суфий уламолар, тарихчи, шоир ва ёзувчилар яшаб, ижод этганлар. Улар ҳақида буюк шоир Алишер Навоий узининг жаҳон тилларининг аксариятига таржима қилган «Мажлис ул-нафос» асариде алоҳида эхтиром билан езган.

Ушбу даврда китобат санъатининг ҳаттолик, тилда суви билан езиш, сурат солиш ва муқовалаш каби соҳалари янада ривож топди. Бу борада Камолддин Беҳзод, Султон Али Ал-Қотиб ва Ери Музаҳҳид ал-Хиrowилар Эрон шаҳарларида, Бухоро

ва Самарқандда машҳур булиб, китоб бешаш буйича уз мактабларини яратдилар ва дунё кутубхоналарида сақланиб келатган қимматбаҳо қудемалар хазинасини барҳаёт мерос қилиб қолдирдилар.

Темурийлар сулоласи инқирози натижасида Темур давлатининг кичик амирликларга булиниб кетиши Эронда сафавийлар, Мовароуннаҳрда шайбонийлар учун йул очди ва Амир Темурнинг набираси Заҳрирдин Мухаммад Бобурнинг европаликлар «Буюк муғул империяси» деб атаган «Ҳинд султонлигини» тузишига олиб келди. Бу буюк давлат 1526 йилдан 1858 йлгача, инглизлар истилосига қалар ҳукм сурди. Бу даврда Ҳиндистон тараққиёт ва фаровонлик сари юз тутиб,

БЕНАЗИР СИЙМО

асос солиди. Бу армия унлик, юзлик, минглик ва туманликларга булинган эди. Соҳибқироннинг ҳарбий санъати кўп мамлакатларда, жумладан, Франция, Россия ва бошқа мамлакатларнинг ҳарбий академияларида ханузга ҳам махсус урганиб келинади.

Маълумки, Амир Темур нафақат уз мамлакатини, балки фатҳ этилган, урушлар давомида вайрон қилинган уша улқаларни ҳам обод қилиш учун катта куч ва гайрат сарфлаган. Шамсуддин Сомиийнинг «Ал-Аълом» комусининг «Темур» бандида Амир Темурнинг узи олим булгани, уламоларнинг раҳамоси, уларни яхши ишларга рағбатлантирувчи шахс эканлиги зикр этилган ва уз пойтахти Самарқандни катта гайрат билан обод қилиб, у ерда қатор мадраса, кутубхона ва маданият саройларини барпо этгани, «Тузуқлар» номи билан асар езиб, турли қонунлар яратгани, уз таржimai ҳолини ҳам адабий ҷигатой тилида езганини таъкидлайди.

Ванг Чжилайнинг курсатилишича, Амир Темур олимларга катта эътиқод ва ҳурмат билан қараган. У қайси мамлакатни уз итоватига олмасин, у ердаги зиелдиларни, илм ақлини, ҳунармандларни, иморат усталарини еъозлаб, уларнинг имкониятларидан тулароқ фойдаланишга ҳаракат қилган.

Абдулаҳад ХУҲАЕВ, «Жаҳон» ахборот агентлигининг Пекиндаги мухбири

фан ва маданият нури мамлакатнинг турли бурчақларига ейилди. Темурийлар бу ерда дуненинг етти муъжизазиларин бири ҳисобланмиш бетакорор «Тож Маҳал» меъморий обидасини бунёд етдилар.

Амир Темурнинг фарзандлари, набиралари, амирлар ва султонларнинг илм-фан, маданият ва бошқа соҳалардаги улкан ҳизматлари, уша даврда яшаб ижод этган олимлар, меъморлар қолдирган улмас асарлар ва ёдгорликлар ҳақида ҳам турли тилларда юзлаб китоблар битилган.

Бу даврда Самарқанд, Бухоро, Кеш, Шош ва Мовароуннаҳрнинг бошқа шаҳарлари заргарлик, зардулик, сангтарошлик, егоч уймакорлиги ривож топди. Олтин, кумуш, бронзадан ишланган еб-зийнат ва уй рузгор буюмлари, Гури Амир, Шоҳи Зинда каби обидаларнинг устун ва шилдарида ишланган уймакорлик санъати намуналари, машҳур лопқозонга ишланган бизилар, Темурнинг исми битилган шамдон ва бошқалар бунга далил була олади.

Шу кунларда Амир Темурнинг улмас қадриятини тиклаш, беназир шахсиятини абадийлаштириш борасида амалга оширилатган буюк ишлар унинг ворисини булмиш узбек халқининг Соҳибқиронга чуқур ҳурмати ва еъозии белгисидир.

Қоҳира шаҳри

ҲИҚМАТГҲҲ АДИБ

Минг туққиз юз саксон саккизинчи йилнинг эрта баҳори. Хали қилинган захри кетмаган, осмон булутли кунлар. Журналимиз («Шарқ юзлузи»)нинг масъул котиби Носир Фозилов мени хонасига чақириб олиб:

— Сенлар қанақасанлар узи, нега шеърят булмиш режасида катта шоирлар чикиши йўқ? — деб қолди.

Бунақа пайтда биласиз, минг битта ваъжарсон дарров тилга келди. Лекин мен осони кучиб қуя қолдим:

— Катта шоирлар журналимизга шеър беришмайпти...

— Сурасанлар берилади, шоир! Қани, айтинг-чи, сиз қилман шеър сурдингиз?

«Ие? Шеъримиз сураб олишимиз керакми хали?» Ҳаёлимга шундай фикр келса-ла, индамай туравердим. Носир ака уйларимни қушимдан уқандай насихат қилишга тушди:

— Катта шоирлардан шеър сураш ҳам олобга қиради, ҳам адабиётнинг ҳурмати, ҳам журналининг обрўйи ҳисобланади. — У бир лаҳза тин олгач, топшириқ берди. — Боринг, Шухрат домланин шеър сураб келинг. Навбатдаги сонга бериб юборамиз.

Шухрат домланин ҳовлисини орқавордан аниқлаб йўлга тушдим...

Утган кун еққан ёмғир бир кўр гуллаган урик гулларини дув тукиб кетган. Йул-йўлакларнинг у ер-бу ерида урик гулларига бурқанган қудмақларини айланиб ўтиб бораеман. Ниҳоят, мана, Шухрат домланин ҳовлилари!

Жаранг-журунтин босиб, овоз бердим. Ичкаридан мулоийм юзи опахон чикиб, мени қарши олдилар. Домла ижодхонасида эканлар, уша ерда утдик.

Мен домланин китобларини уқитганим, шеърларини ед олганман, насиб қилган экан, мана, энди узлари билан ҳам

урашиб турибман. Кимсан, «Олтин зангламас», «Шинелли йиллар», «Бир кеча фожияси» каби машҳур асарларни еган, минглаб сўз шеърлари уқувчилар орасида ед булиб кетган забардаст адиб, доно шоир билан юзма-юз утирибман. Уқувчи уша дақиқаларда менинг юрагимдан кечган галаеини, ҳаждонини англаб турган булса керак.

Хуллас, Шухрат домлага «Шарқ юлдузи»дан шеър сураб келганимни билдирдим. Домла ниҳоятда кампан, гапирганда ҳам шивирлаб гапирар едилар. Мени дастурхонга таксиф қилдилар уларни шеър танлашга тушиб кетдилар. Ун беш-йигирма дақиқа утиб, қудмада бир даста шеър тутқаздилар:

— Танлаб оларсизлар, — дедилар.

— Суратингиз ҳам керак, домла!

— Суратим, ҳозир... — дедилар сокин овозда шивирлаб.

Мен, журналининг сонда ҳодими, домланин нега шивирлаб гапирини сабабини уйламасдим ҳам.

Домла ичкаридан шу ҳовлининг узиде олинган сурат

ларни олиб чикиб, «Танлаб олинг», дегандай менга узатдилар. Мен сурат танлашга тушиб кетдим: етти-саккиз хил куруннишга тасвирлар, Шухрат домла барча суратда костюм-шим, галстукда, яланг бош, қуллари қуқсида, дунга (бизга!) биров маҳзун тарзда тикилиб турибдилар. Маҳзунликка маҳзуну, лекин сиймолари нурили, сермазюно...

Мен суратлардан иккитасини танлаб:

— Биттиси журналга, буниси менингузига, — деб билдилар. — Домла, бу сурат орқасига бир-икки оғиз сўз езиб берсангиз...

Дастхат олувчилариням, дастхат берувчилариням қуп кўр

мон дастурхон атрофида қисиниб-қимтиниб утирар, бутун домланингу тутилган кунде оғохлантирмагани учун узимча Носир акани айбдор ҳисоблардим. Домланин ҳар гал менга кузи тушганда икки қули дарҳол қуқрагига келар, афтидан, шеърлари чикқан журналини худди шу бутун олиб келганимдан ниҳоятда хурсанд едилар...

Кейин билдим: Шухрат домла ҳам элигинчи йиллар бошида бир гуруҳ узбек зиеллари қатори миллатчиликда айбланиб қамалган, умрининг енг тулган, айни тулбо-тошиб ездилган даврини «совуқ Шимол»да совурган эканлар. Шунча азоб-уқубатларни енгитибтиб

гансилар: оладта дастхат машҳур кишилардан олинди, унга қулиб туриб қозғал-қалма узатасиз, у ҳам қулиб-чарақлаб имзо чекиб сизга қайтарали — сиз ҳам хурсанд, у ҳам, ҳам мада табасум, олам гузал, дилрабо. Менинг Шухрат домладан дастхат олишим еса бошқачаро келди. У киши рўчка билан сурат орқасига алланарсаларинидир езилга, менга узатдилар. Уқисам, шундай деб езилган экан:

«Укам Музаффарга! Яхши кунларда еслаб юринг. Бемор Шухрат».

Уша кунлари домланин жиддий бегоблигидан, ҳар бир ҳаракатини қандай қийинчилик билан бажаратганидан мен буткул бехабар едим.

Орадан икки ярим ойча утди.

Бир кун Носир ака менга: — Шоир, журналининг янги сонини чикди. Шухрат акаямиз элтиб бериш, хурсанд буладилар, — дедди.

Шу кунги ишдан сўнг иккита янги «Шарқ юлдузи»ни култиқлаб, домланин уйдага равона буддим.

Кунлар исиб, дов-даррахлар қуқлаб, мена тутиб, баҳор бутун заминини уз оғушига олган, дунга гузал бир фасл иккитерия эди. Ҳаммаек қум-қуқ, ҳаммаекда гуллар...

Дарвоза очик турган экан, тушпа-турти кириб боравердим. Ховлининг бир чеккасиде йигирма-уттиз одамга мулжаллаб стои ясаптилган, дастурхон бешаптилган. Туятдан кириб, ҳам менингу эътиборини узимга тортиганимдан хижолат чекиб, изимга қайтдим. Домланин икки-уч угли, мезонлар ортидан чикишди.

— Кечирасизлар, — дедим нима даяримни билмай. — Журналимизнинг янги сонини чикқан эди... Домланин шеърлари бор... Шунини олиб келудим, бериб қуярсизлар...

Мени қуярда-қуярмай ичкарига олиб киришди. Қаранг, бутун домланингу тутилган кун билди, фарандилари, қариндош-уруғлари, қуд-аниларини шу муборак санани нишонлашга етган экан. Шухрат домла давра турда яшарди, бир чиройинга ун чирой қуқилиб, қуқшай чарақлаб утирар, келиб-кетиб турган жажжи набираларини сўйганлариде юз-кўзларидан беднес нувр туқилар, гуе бутунга давра ҳам, атроф одам ҳам шу нурдан чарогон эди. Лекин адиб кампан едилар...

Журналининг у кишининг қудига тутқаздим. Олиб, бағриларига босиб, мени дастурхонга таксиф қилдилар. Уша кун Шухрат домла шарафига чиройли сузлар айтилди, тулар кийдиларди. Мен еса ҳам Музаффар АХМАД Собирон беаган.

Келганларидан кейин бир қанча ажойиб китоблар битган, халқимизни еруглик томон бошлаган, халқ учун. Ваган та-раққиети учун меҳнат қилган... Кейин билдим, Шухрат домланин ҳаёти ҳақиқий қаҳармонона ҳаёт экан. Демак, адибинг кейинги йилларда хасталикка чалинишига сабаблар қуп эканда?! Шу уринда машҳур адибимиз Саид Аҳмад ҳиқюя қилган бир воқеани тилга олдим келди: бир кун Шухрат домла Дурмонда Саид Аҳмаднинг ҳовлисини кириб келди. Ҳаётини аччиқ-чучугини қуп топган икки нурувий инсон, икки дуст анча вақтгача бир-бирига тикилиб, узок вақт униси утирардилар. Униси утирди деганим хатодир, икки дуст бир-бирига тикилиб, қуқниги тили ила сўз батлашадилар. Ушбу жимжит сўзхатда ҳамма-ҳамма нараса бор эди: хотирадан, аччиқ сабоқлар, пушаймонлар, аламлар, кекса қуғилларнинг розири-золиги... Бир пайт Шухрат домла шаҳд билан қулларига қозғ-қалам оладилар, шатири-шутур езиб, Саид Аҳмада узатдилар. Қозғоза шундай деб езилган экан: «Меҳнатини унгу қул қилди, тилга соатни чап қил, дунга гузал бир фасл иккитерия эди. Ҳаммаек қум-қуқ, ҳаммаекда гуллар...»

Икки кун мазам булмади. Учунчи кун ишончага келсам, Носир ака даҳиз охиридаги дераздан шаҳарни томонга қилиб турибди. Паст булган одам, янада пастий-кичирайиб қолгандай туолди. Енига бориб саям бердим. «Ишда курунмайсиз», деб ҳозир урушсалар керак», дея уйладим.

— Ҳа, шоир, — деди Носир ака ҳорғин овозда. — Кеча маъракада курунмадингиз? — Қанақа маърака? — Шухрат акаямнинг дағи маросимиде!

— Йў-ей, шунақа буддим, — юзимга фотиха тортидим. — Нега бормалингиз? — Бунақа пайтда, биласиз, минг битта бахона тилга келди. Мен ҳам алланарсаларини сангдираб бошладим.

— Бутун Тошкент борди, — деди Носир ака.

Ишлар утади. Бироқ адабиётимиздаги паҳлавонлардан бири — устоз Шухрат домланин номи, китоблари халқимиз хотирасида абадий сақланиб қоллади. Зеро, устознинг ижоди, яратиб кетган асарлари — ҳикматли асарлар сирасига қиради. Халқ еса узининг ҳикматгуй фарзандларини асло-асло унутмайди.

Музаффар АХМАД Собирон беаган.

ЯНГИ ШЕЪРИЙ РОМАН

Жаҳонгир бобомиз Амир Темур ҳақида турли даврларда жулда етилган тарихий асарлар, баъзилар езилган. Ҳозирги замон узбек адабиети намояндашлари ҳам Истиклол яраган имкониятлардан истифодалиб улуг саркарда ҳаёти ва фаолияти билан боғлиқ асарлар битишга киришадилар. Бу уринда атоқли адиблар Овди Якубов ва Абдулла Ориповнинг драматик асарларини елтиш уринли, деб уйлаймиз.

Соҳибқирон Амир Темур мавзуси кейинги пайтларда еш юз кўпайиб кетди. 660 йиллик юзи ҳақидаги илмий-тадқиқот ишлари шундан шунга қулларга Чуплон нашриети еш шоир ва таржimai Олимжон Буриевнинг «Амир Темур» шеърини романин 15000 нусхада нашрлан чикарди. Ушбу асар Амир Темур таваллудининг 660 йиллигини нишонлашга таъйирилик куриш ва уни уқатиш таъшилий қумитаси ҳузуридаги илмий-бадиий кенеш қарорига биноан нашр этилган.

Олимжон Буриев форс адабиети дурдонларини ҳисоблашда Абдураҳмон Жомийнинг «Юсуф ва Зулейха», «Лайли ва Мажнун», «Соломон ва Абсо», шунингдек, Нисарий, Низомий асарларининг, қилмиш «Чор китоб»нинг таржimai ни. «Аттоир», «Итифот», «Заммак

шарийнома» каби шеърини мажмулар муаллифи. Олимжон Буриевнинг «Амир Темур» шеърини романи Темур ва теурийювлар ҳаёти

ни ерситишга бағишлагани. Муаллиф теурийювлар давати иқтисоди, фан ва маданияти ривожига улкан ҳисса қўшган давлат арбобини, улуг алломани, филозофлар, шоир муаррифлар фаолиятини ҳам кели эътибор берган.

Асарини уқиркансиз, Темур шисри романин давом этилишини ва

униги икитори шарафидан Қозғоза Рўмий, Улуғбек, Жомий, Навоий, Мирхонд, Хондямар, Беҳзод каби алломалар етишиб камол топанга туюб буласиз.

Китобга еган қисқача суъбаонда акашмек Азиз Каюмов жумладан шундай дейди: «Амир Темур» шеърини романин маснавийга елган булиб, катта меҳнат янвиги амалга ошириганини сезиб турибди. Асар янгилик ва тарбиявий аҳамиятига эга». Профессор Наҳиддин Комилдони китоб авлоқда берилган исом суъба еза қуйибди: «Шарқ юлдузи»нинг «О. Буриев асарини тарихий воқеаларни бир бошдан тақрирлашда, аммо уша баъзиларни қуриштириш руҳ бор. Икки-ички, киргизилиш ҳиқюяларини ривоятлар асарини баъийлигини қувватлантирган дейиш мумкин». Ҳар иккала таъкиш олимимиз улуб асарини тақрирляптир. «Амир Темур» шеърини романига Бурали Қобул масъул муҳаррирлик қилган.

Асар асосан уш илмий қисмдан иборат. Бу қисмлар «Амир Темур», «Шоҳрух ҳуқуқдорлиги, Мирзо Улуғбек достони», «Сунгити Темурнинг, пири тарихи ва пири ҳақиқат қисси» деб номланган.

Асарини уқиркансиз, Темур шисри романин давом этилишини ва

САХНА ТАЛҚИНЛАРИ

Тошкентда «Буюклик ва инсонийлик» номи билан ўтказилган театрлар фестивали якунланди. Буюк соҳибқироннинг 660 йиллигига бағишланган ушбу талбир Алишер Навоий номидаги давлат академик Катта театрида ўтказилиб, унда республикамизнинг 8 театридан ҳамда Қозоғистон ва Қирғизистондан келган меҳмонлар иштирок этдилар.

Шуни эътироф этиш керакки, бу театр байра-

ми республикамиз маданий ҳаётининг еркин воқеаларидан бирига айланди. У гўё буюк аждодимиз шайнига мадҳия бўлиб янгради.

Фестивалнинг барча қатнашчилари ва меҳмонлари унинг ниҳоятда яхши ташкил этилганлигини таъкидладилар.

Умумий хулоса шундан иборатки, бугунги кунда Марказий Осиё театр санъати бир жойда депсиниб тургани йўқ. У изланишда. Айниқса, аждодларимиз қиёфасини

сахнада гавдалантиришда чуқур изланишлар олиб борилаётгани яққол кузга ташланди. Бинобарин, утмишимизни, буюк аждодларимизни ҳамда уларнинг қилган ишларини ёш авлодга бор ҳақиқати билан курсатишда ҳамда уларни она Ватанга муҳаббат руҳида тарбиялашда бундай талбирлар катта урин тутиши шубҳасиздир.

Ю. СТЕПАНОВ,
театр танқидчиси

Рақсар — кўнгил изҳори...

СИМСИЗ, АММО МИСЛСИЗ

Яқинда бир танишим нолиб қолди:

— Қаёқдан ҳам болаларимнинг тапига кириб видеомангитофон сотиб олибман. Энди телевизор улардан алмаштириб қолди. Илгари телевизор куриб, дунёдан хабардор бўлиб турардим...

— Нима, радионгиз йўқми? — деб сурадим ундан.

— Йўқ, магнитофоним бор, аммо бир хил кассета-ларни қайта-қайта эшитавериш зерикдим...

Ҳа, замонамиз гаройиб. Видеомангитофон олишга пул топган одамлар оддий радиоприёмникка эга эмас. Сабаби — яратилган насафасиз газетга деб сифатланиб келаётган радио бугунги кунда телевидение, видеолар соясидга қилиб кетгандай. Ҳолбуки, кундалик ҳаётимизда радионинг ҳеч қачон, ҳеч нарсага алмаштириб бўлмайди ушбу аҳамияти бор. Негаки, телекурсатувлар ва видеомангитофон қанчалар қизиқарли еки жозибдор бўлмасин, барбир, битта катта камчиликка эга: улар тасаввурни чеклаб қўяди. Тайёр тасвирларга сиз уш тасарруфини гизда на ранг, на шакл-шамойил кўша оласиз. Бундан ташқари, телевидение ва видеолар фақат кузгинизинга эмас, оёқ-қўлингизни ҳам «ипсиз болаб» қўяди. Қизиқ томоша, масалан, «Санта Барбара»нинг навбатдаги қисмини курсатишга, дейлик. Газга куйилган чой қайнаб курий дейди, аммо бир уш одамнинг ақалли биттаси бориб чой дамлаб келай дейди. Негаки, ошқонага чиқиб келгунча Лунатик Барбардан, бошқаси Марианна еки Розадан «мўччи» оладиган жойи утиб кетиши мумкин.

Радио эса бутунлай бошқача. Кузингиз, қул-оёгингиз узингизга сийлов. Фақат қўлоқ солингу, эътиборингизни жамланг. Ис-сиқ кунда куйиб, экинни парваршиллаётган дехқон, сурув кетидан юрган чўпон, руд чамбараниги бошқариб кетаётган ҳайдовчи учоқ бошида таом тайёрлаётган уш беккаларига радиога муҳлис. Қушиқ куйга, янгиликлар шарҳларга, мулоқотлар инсценировкаларга, шетлар талқинларга уланди.

Санъат борасида халқимизнинг чунг тарихи, навқирон бутуни алоҳида мактуб, алоҳида мусоҳабага мос мавзу. Биз сиёсат, маданият ва адабиётда алоҳида мактуб, алоҳида мусоҳабага мос мавзу. Биз сиёсат, маданият ва адабиётда собиқ мафкурага анчайин тобе бўлган кунларимизда ҳам шу «асирлар асираси», зулмат театр

бони (Ғ. Ғулом) бўлган санъатимиз у эркига қурроқ эга эди ва бу тирқиш орқали қуёш нури тоза ҳавосидан бахраманд бўлиб турардик.

Дунё янгиликлари ва ишлаб чиқариш ҳақидаги ахборотлар руҳий ташна-лигимизни қанчалик қондирса, адабий-драматик эшиттиришлар маънавий-тимиз юксалишига шунчалик хизмат қилади.

Ўзбекистон радиосининг адабий-драматик эшиттиришлар бош тахририяти бутун е кеча пайдо бўлган эмас. Узининг анъанавий эшиттиришлари ва янги дастурлари билан элга мунтазам хизмат қилиб келаётган ушбу тахририятнинг «Ғазал бустони», «Шеърый лаҳзалар», «Табассум», «Гулшан» радиожурналлари каби дастурларда берилган эшиттиришларини тингламаган киши топилмас керак.

Мустақиллик мафқурасини яратиш ҳаракатлари бошлангач, тахририятда янги рўклар пайдо бўлди. Айни чоғда ҳар бир муҳаррирининг уш ижоди — мустақил адабий-бадиий ва ижтимоий-сиёсий эшиттиришларини илҳом билан тайёрлаш учун барча зарур шарт-шароитлар яратилди. Бу уринда хурфи-крелик ва изланишнинг рағбатдалиги ҳам катта аҳамиятга эга бўлмоқда.

Халқ озаки ижодини, миллий ҳунармандчилик ва шарқона урф-одатларни тарғиб қилиш, бадиий адабиётда пайдо бўлаётган турли жанрлардаги асарларни таҳлил этиш, шу ҳақда мунозаралар уюштириш «Олтин мерос», «Талқин» эшиттиришларининг бош мавзусидир. «Дарс давом этади» эшиттириши эса етмишчи йиллар бугинига мансуб Эркин Аъзам, Мурад Мухаммад Дуст, Хайриддин Султонов, Усмон Азим, марҳум Шавкат Раҳмон, Хуршид Кабри, Мирза Кенжабек қавми ёзувчи ва шоирлар ижодий йўлининг хрестоматиясидир. Бугунги кун назарида утмишга айланган бу давр ва унинг нафа-саси бўлган асарларнинг яратилиш тарихи уша кунларнинг тахшиси бўлиб чиқса, ажабмас. Бу эшиттиришнинг яна бир аҳамиятли томони шундаки, унда эълон қилинган мавзулар матнини Халқ таълими вазири Халқ таълими вазирилик томонидан урта мактаблар учун дарслик сифатида нашрдан чиқариш режалаштирилган.

«Истеъдод куртаклари»ни бошловчи ижодкорларга чинакам маънавий ва моддий раҳбарлик намунаси деб атаса бўлади. Эсимда уш йиллар олдин бундай эшиттиришлар шоир Хуршид Даврон муаллифлигида «Имтиҳон

лаҳзалари» номида тайёрланар, бор-йўги уш минут ичида турт-беш шоирнинг битта е иккитадан шеърый қиларди. Шунга етишганлар ҳам дуплисини осмогча отарди. Бугунги еш ижодкорларга курсатилаётган имкониятларни қуриб: «Эҳ, сенинг ёшлигинг менда бўлсайди», деб юборасан киши... «Мангу булоқлар» эшиттириши жилдйилиги, қўлама кенглиги ва ранг-баранглиги билан тингловчилар эътиборини жалб етмоқда. «Еднома» рўкнида тайёрланган Собир Абдулла, Равшан Файз, Ҳасан Тўрабеков ҳаёти ва ижодига доир хотиралар ҳам тингловчилар томонидан илиқ кутиб олинди. Айниқса, устоз олим Ғайбулла ас-Салом билан ҳам муаллифликда тайёрланган шоир Тилак Жура ҳақидаги «Ҳаёти энди унинг афсона» хотира-эшиттириш радио қўмита эълон қилган танловда катта совринга сазовор бўлди. Соврин бўлмиш 8 минг сумга яраша озиқ-овқат маҳсулотлари, сановат моллари марҳум шоирнинг оиласига хайрия этилди.

«Қатагон жароҳатлари» рўкнидаги эшиттиришлар мустақиллик йўлининг шахидлари тўғрисида ҳикоя қилади. Адабиётшунос олим Ортиқбой Абдуллаев муаллифлигида яратилган «Ошоба қишлоғидаги қиргин», Покистон элчихонаси билан ҳамкорликда Покистон Ислоҳ Республикасининг мустақиллик кўни муносабати билан тайёрланган шоир Мухаммад Иқбол ҳақидаги «Ватан куйчиси», атоқли ҳинд давлат арбоби ва файласуф Махатма Ганди ҳақидаги «Ҳиндистон тарихи», олимлар Бурибой Аҳмедов, Ҳамид Зиёев, Маҳкам Маҳмудовлар муаллифлигида «Темур ва Чингизхон бир наслданми?» эшиттиришлари мустақиллик мафқурасини яратиш ишига қўшилган муносиб ҳиссадир.

«Очиқчасига гаплашайлик» ижтимоий-сиёсий эшиттириши долзарб мавзуларда бугуннинг донгдор ва қуёнчак фуқаролари — олимлар, ёзувчилар, халқ ноиблари, санъат ва маданият намояндалари, маҳаллар фаоллари ва дин пешволари билан жамият-тимиздаги мавжуд муаммоларни тўғрисида мунозаралар қилишда мунозараларга қиринишда ва хулосалар ясади.

Уйлайманки, радиода ишловчи ижодкор ҳамкасбларимиз бундан кейин ҳам ранг-баранг мавзуларда қизиқарли ва сермазмун эшиттиришлар тайёрлаб, тингловчилар қўнглини хушнуд етаверадилар.

Ольоёр БЕГАЛИЕВ

Санскрит еки ҳинд мумтоз театри деб аталмиш бу маънавий неъматнинг илк намуналари қачон яратилганини ҳеч ким айтмайди. Шу ҳақиқатки, милодий эрадан аввал IV — III асрларда битилган эзма елориклардан уша даврда театр ҳинд маданий ҳаётининг таркибий қисмига айлангани қўриб турлади. Бизгача елачулпа парчалар етиб келган илк пиесалар эрамининг I — II асрига оид бўлиб, қўнлар империяси даврида ёзилиб, шарқий Туркистон сарҳадидан топирилган файласуф Ашвагошнинг асарлари эди. Шуниси эътиборлики, бу пиесалар мукамаллиги (парчаларга ажратилгани, персонажлар сонининг қўлиги, ички мураккаблик ва узаро муносабатликлари) билан қадимий юнон драматига эмас, балки замонавий Оврупо драматига ухшайди. Бу эса ҳинд драмаси узок ривожланиш даврини утаганидан далолат беради.

Ҳинд мумтоз театри диний маросим, эпос ва едалар замирида таркиб топиб, умрининг охирига (IX аср) қалар ҳиндуизм диний-фалсафий таълимоти доирасида тараққий топган Осиё заминидаги энг қадимий театр эди. Аристотелнинг драма қўдаларига урганиб қолган овуриликлар илк бор Калидасанинг инглиз тилига ўтирилган «Шакунтала» (1789) драмаси билан танишар эканлар, ҳинд театрининг ушга хослигини хайратга тушишлар ва айни чоғда ажабланишлар ҳам. Суфена тўйгу соҳиб Гете масалан, «Шакунтала»дан қаттиқ таъсирланиб, «Фауст» асарида унинг баъзи жиҳатларидан фойдаланган. Лекин ҳинд театри диний, юқори табақа доирасига қаратилган, ҳаёдан узок театр деган қараш Ғарбда узок вақт сақланиб келди. Ғарбликлар Натурализм таъбирида театрларга бало қазодек бостириб кела бошлаган XIX аср охиридан бошлаб ҳинд театрининг тўб моҳиятини аниқла бошладилар. Хусусан, немис драматурги ва театр назаргисчи, режиссер Бертольд Брехт Шарқ театри, жумладан, ҳинд театри таърибларидан фойдаланиб, узининг энг театр назариясини яратган.

Чиндан ҳам, санскрит театрининг диний-фалсафий таълимотдан ташқари теран аниқлаб бўлмайди. Ҳиндуизм таълимотида кура, инсон зоти борки, уландан кейин қайта туғилади. Лекин қайта туғилишда ким бўлиб, қай тўсла туғилиши унинг тиркилик чоғидаги намойиш аъмолига боғлиқ; Олдох хоҳишга энг борган зотлар дуаҳ азобига учрашдан ташқари,

қайта туғилганда ҳам қўл еки қанлайдир маҳлўқ бўлиб туғилиши мумкин; бу ягона ва абалдий оламда ҳақ йўлда азият чекиб, эзгу ишлар билан яхши ном қўлдинган қомил зотларгина Оллоҳнинг меҳр-шафқатига эришиб, арши аълода абалдий хузур-ҳаловатга бўладилар. Санскрит драматургиясининг буюк намояндаларидан Бхаса, Калидаса еки Шудраканинг қайси асарини қўздан кечирмайлик, ундан шундай суфена рух уфуриб турлади.

Санскрит драмасида инсон тисмоли оламнинг зарра бир хиллиги ва айни чоғда, оламнинг сарвари, ҳукмдори тарзида қўздан кечирилди. Инсон зотининг жасорати, иймонининг бутунлигига ҳудолар ҳам

эмас, балки уларга ендашув усули қизиқтирган. Бадиий асарнинг қиммати «раса» қондасининг муҳасаса топиш даражаси билан белгиланган. «Раса» (дил, фаросат дегани) санскрит естетикасининг асосий категорияси ҳисобланади. У естетик завқланишининг асос ва манбалари билан боғлиқ тушунча. Санскрит театри — тиссоллар театри: рақс, мусиқа, қўшиқ, суз, ҳаракатга асосланган бу театрда актёр найинки нозик инсоний кечинмаларини, даре, тоғ, юлдуз, тонг, тун, шамол — турли жонли ва жонсиз мавжудотлар образлари тисмолини тасвирлар орқали яратган. Санскрит назариясида кура шулар инсонда мавжуд саккиз хил мўқим ҳис-кечинмалар заҳира-

си кузгашини тартибга солувчи мезон — «раса» ҳисобланган. Масалан, ишқий шаҳвоний расада но-зарараша, ишайи қарашлар, ғамзали оҳанглар, баҳорнинг латиф нафаси уфуриб турлади. Қаҳрамонлик расасида эса жангворлик, журъат ва қатъиятга хос ҳис-кечинмалар етакчилик қилади.

Бу театрда бир неча мўқим жиҳатлар томошабин учун аввалдан маълум бўлган; асар олдига илоҳий шарофловчи муножот (наһни) билан бошланган, персонажлар ҳам муайян қиёфалар доирасида, масалан, қувноқ, сархуш қайрамонлар, сувоққон, камсўқм еки бебоб, такаббур еҳуд ошпқ қаҳрамонлар қабилида мўқимас қилинган. Уларнинг қайси табақада мансублиги либоси, пардози, хатти-ҳаракатларидан қўзга ташланиб турган. Аввалдан таниш ва ошқоралик овуричю театрда фазаилат ҳисобланмайди. Санскрит театрининг хусусиятларидан бири шундаки, ушга томошабин ушга таниш ривоят, синашга қаҳрамонлар орқали қўнлмаганда ҳажонли, руҳий қайфият (раса) таъсирига дуч келиши лозим.

Ушбу театр естетикаси оламни шарқона аниқлаш тарзи билан боғлиқ; инсон ва уни урар турган оламнинг тушунлиши мўқимасо сирларга тула; бу олам тисмоли кишининг руҳи,

ЎТМИШНИНГ ЭКРАНДАГИ ЖИЛОСИ

Барча соҳаларда бўлгани каби ўзбекистонлик кино ижодкорлар ҳам Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги муносабати билан бир қатор янги асарлар яратдилар. Бу борда, айниқса, ҳужжатли кино усталарининг ижодлари сермаҳсул бўлди. Шу муносабат билан биз темурийлар даври ҳақида яратилаётган ҳужжатли фильмлар бадиий раҳбари, Халқ артисти Шухрат АББОСОВ хузурда бўдик.

— Аввало, Амир Темур ва темурийлар ҳақида асар яратиш, айниқса, экранда у улут сиймоларини жонлантириш ниҳоятда мураккаб эканлигини айтиб ўтмоқчиман. Биринчидан, буюк соҳибқирон ва улут аждодларимиз олдига чуқур маъсуляти ҳис етасак, иккинчидан утмишимиз ҳақида ниҳоятда кам биламиз. Биз Амир Темур ва темурийлар даври ҳақида 40 сериядан иборат ҳужжатли фильмларни суратта олишимиз лозим. Лекин ушга темурийлардан илгариги даврларни ҳам еритишни мақсад қилиб қўйганмиз. Чунки бугунги ешларимиз ва келажак авлод — аждодларимиз ҳақида тарих саҳифаларида еритилмаган қўп нарсаларни билишлари лозим. Зеро, тарихимизнинг еритилмаган нуқталари, шунингдек, ҳозирги кун нуқтан назаридан қайтадан қўриб чиқилганда саҳифалари оз эмас. Ижодкорлар ҳар бир фильм орқали ҳақиқатни, фақат ҳақиқатни сузашга, меросимизни бор буйича курсаташга ҳаракат қилдилар. Шу кунгача 8та фильм тайёр бўлди. Яна туртта фильм тугаланиш арафасида турибди. Уйлайманки, баъзи масалалар ҳал қилинса, қолган фильмлар устидаги ишлар ҳам тез орада ниҳоясига етиб қолади.

Шуни айтиш керакки, бу ҳужжатли киноларнинг барчаси Даврон Салимов бадиий раҳбарлик қилган «Достон» киностудиясида ишланмоқда. Студиянинг беша ижодкорлари узларига топширилган ишга сиқилдилан ендюшиб, бирор дақиқани бекор етказмасликка, илоҳий борича фильмнинг тугал чиқишига ҳаракат қилмоқдалар.

Энди бевосити фильмлар мавзуга тугаланишдан бўлсак, мен биринчи навбатда Даврон Салимовнинг темурийлар даврида қўрилган кинолар ҳақидаги картинасини тилга олиб ўтмоқчиман. Бу фильм ниҳоятда чиройли, шоирона руҳда суратта олинган. Режиссер ушга хос кинематографик усуллар топишга муваффақ бўлган. Айниқса, комбинацион усуллардан усталик билан фойдаланган. Масалан, бўлутларини қадимий иморатлар устидан ниҳоятда тез олиб утган режиссер даврларнинг тез утиб боришини, лекин қадим кинолар ҳамон виқор билан салобат тўкиб турганини таъкидлайди. Еки қўиш ниҳоятда астик билан киноларни бир чеккадан еритиб келди — энди еруғлик замони келди, деган маънони билдиради бу. Номоз қўқитган одам ҳам қаддини жула астиклик билан кутарадики, гўё бугун мустақиллик даврига келиб халқимизнинг қадди кутарилганлигини курсатади бу қадр. Шуни айтиш керакки, ҳар қандай фильмда мусиқа етакчи уринлардан бирида турлади. Бинобарин, ушбу фильмга мусиқалар танлаган Элайда Ким хизматларини алоҳида таъкидлаш

утишни истардим. Бу фильмнинг яна бир мўқим хусусияти у ниҳоятда камсуз. Асосий эътибор тасвирлар орқали инсон руҳига таъсир этишга қаратилган.

Ҳожимурод Иброҳимовнинг Мирзо Улугбек ҳақидаги фильм ҳам томошабинни бефарқ қолдирмайди, деб уйлайман.

Маҳмуд Тўйчиев билан Нозим Аббосов «Амир Темурнинг сиёсатга кириб келиши» ва «Амир Темурнинг марказлашган давлат қуриш йўлидаги ҳаракатлари» деб номланган иккита асар яратдилар. Бу ҳар иккала фильм ҳам тарихий материалларни дунда етказиб бера билганлиги билан эътиборни тортади. Шунингдек, режиссер Али Ҳамроев «Темурийлар салтанати» ҳамда «Темурийлар даврида фан ва маданият» мавзуларида суратта олаётган фильмларни ниҳоятда етказиб қолди. Жаҳонгир Қосимовнинг «Мугуллар истилоси» ҳақида ҳикоя қилувчи фильмда мугул истилочилари ҳамма еқни вайрон қилиб, бузиб, яқсон қилган заминда Амир Темур ягона давлат тузиб, уйғониш даврини бошлаб берганилиги уш аксини топган.

Мен кези келганда ажайиб олима Фозила Сулаймонова меҳнатларини алоҳида таъкидлаб ўтмоқчи эдим. У катта меҳнат қилиб, темурийлар даври қўлэмалари ҳақида жула қўп янги материаллар тушлаб, ниҳоятда яхши спенарий ёзиб қўлди. Мен бу олиманинг ишидан қўшлар ибрат олишни истардим. Материал яхши бўлгани учун ҳам режиссер Муробой Боймуҳамедов катта иштиёк билан ишга киришди. Шунингдек, Ҳожимурод Иброҳимовнинг «Темурийлар даврида тил ва адабиёт», Собир Назармуҳамедовнинг араб истилоси ҳақидаги, Мелис Абзаловнинг темирўзга Борбурга бағишланган иккита серияли фильмлари ҳам қўшгина кино муҳлисларининг эътирофига сазовор бўлади, деб уйлайман.

Юқорида айтилганлари, албатта, хали ишининг учдан бири қисми, холос. Навбатда янги янги мавзулар, қўшмагина спенарийлар иш жараянини қўтиб турилиб, Ҳозиргача яратилганлари қўн-кеча тантанга билан очилган Темурийлар тарихи давлат музейи залида намойиш этилмоқда. Қолган фильмлар устидаги ишлар ҳам тугаллангандан сунг, томошабинларимиз ана шу мўзэй залларида ва бошқа даргоҳларда улари қуришга муваффақ бўладилар.

Г. УМАРОВА
суҳбатлашди

ҚАДИМДА ШУНДАЙ ТЕАТР БЎЛГАН

Санскрит театри ҳақида

ҳавас қилдилар. Калидасанинг «Жасорат ила қалби егалланган Урвши» драмасида, масалан, шўқ Пурурава девлар билан олинушда ғалаба қилгани учун унга Индр само париси Урвшининг тортиқ қилади.

Санскрит драмасида узаро тўқнашув (конфликт) тушунчасининг узи йўқ. Унда воқеанинг илтиборли руҳга қувиши узаро адоват, манфаатлар тўқнашуви орқали эмас, балки бирон-бир англашилмовчилик, тақдир изми еки қаҳрамоннинг еҳтиётизлиги орқали руй беради ҳамда яхшилик билан хотима топади. Асарнинг яхшилик тантанаси билан якунланиши оламнинг ягоналиги ва мувозанатга завол етказмаслик якунлиги оламнинг ягоналиги ва мувозанатга завол етказмаслик гоиси билан боғлиқ.

Санскрит драмаси олдига бир неча бурилиш нуқталаридан таркиб топади: ишқий драмаларда, масалан, учрашув-севги қувончи, сунг айрилиқ, ҳижрон азобларида руҳан тобланиш, охири яна бахтнинг қайтиб келишини курамиз. «Шакунтала» асарида хусусан шундай ҳолат қўзга ташланади.

Драмаларнинг аксариятида маълум ривоят ва воқеалар таъриф этилган. Томошабинни ушга таниш ривоят ва воқеалар

сани шарқона аниқлаш тарзи билан боғлиқ; инсон ва уни урар турган оламнинг тушунлиши мўқимасо сирларга тула; бу олам тисмоли кишининг руҳи,

сани шарқона аниқлаш тарзи билан боғлиқ; инсон ва уни урар турган оламнинг тушунлиши мўқимасо сирларга тула; бу олам тисмоли кишининг руҳи,

сани шарқона аниқлаш тарзи билан боғлиқ; инсон ва уни урар турган оламнинг тушунлиши мўқимасо сирларга тула; бу олам тисмоли кишининг руҳи,

сани шарқона аниқлаш тарзи билан боғлиқ; инсон ва уни урар турган оламнинг тушунлиши мўқимасо сирларга тула; бу олам тисмоли кишининг руҳи,

га баробар хизмат қилгани ва турли тилларнинг енама-е яшаб келгани билан изоҳланади.

Санскрит театрининг маърифий моҳияти унинг дилга яқинлигида, яъни инсон қалбига езуғлиқ тўғуларини сингдиришда қўрилади; унда тарбия, одоб-ахлоққа энг ҳоқларни (буса олиш, қўнқоқларни, улум) қўратуш ман этилган. Ҳамза номидаги театрда Шакунтала» («Йўқолган узук»), Мўқимий номидаги ва вилоят театрларида «Оқ нилуфар» (Шулдраканнинг «Лойдан ясалган аравача» асари қўйилиши) санскрит драмаларининг узоқ яшагани халқимизнинг ҳинд мусиқа, рақс, қўшиқ санъатига бўлган улкан қизиқиши, иккита халқ маънавий маданиятининг бир-бирига жула яқинлигиндан далолат беради.

Санскрит театри билан ўзбек театрини борлиққа нисбатан қараш ва ендашувдаги ух-шашликлар яқинлаштириб турлади. Буюк Абдор Ҳилолтоновнинг Ҳамлет, Отелло, Алишер Навоий образларини қўз олдимизга келтирганда, бир инсон қувончу аламлари ягона нуқтада жо бўлиб, бирварақайига намоен этилганини сезамиз. Шукур Бурхоннинг исломий руҳ билан йўғрилган қўлмдор образларичи? Булар бизни нафақат ҳажонга солади, айни чоғда ҳаётмамоғ, фоний дунёю оҳират ҳақида фикрланшга даъват этади.

Сотимбой ТУРСУНБОВ,
Машнон Уйғур номидаги Санъат институтининг доценти

Нормурод НАРЗУЛЛАЕВ

СОҲИБҚИРОН ТЕМУР БОБОМ

(Қасида)

Етти икким сарварисиз, Қора кўзим гаҳарисиз, Она тилим заргарисиз, Соҳибқирон Темур бобом, Жасур бобом, мағрур бобом!

Ўзбек отли миллатимсиз, Адоллатли давлатимсиз, Замин қалар қудратимсиз, Соҳибқирон Темур бобом, Жасур бобом, мағрур бобом!

Туркистоним, Туронимсиз, Виждонимсиз, имонимсиз, Вағанимсиз, жаҳонимсиз, Соҳибқирон Темур бобом, Жасур бобом, мағрур бобом!

Иисон кучи — адолатла, Саодати — садақатла, Дийнати — эътиқодла, Соҳибқирон Темур бобом, Жасур бобом, мағрур бобом!

Яхши одам юртни тузгай, Емон одам юртни бузгай, Мардлар мангу олам кезгай, Соҳибқирон Темур бобом, Жасур бобом, мағрур бобом!

Улус дарди дармон истар, Нақот истар, замон истар, Нақот истар, имкон истар, Соҳибқирон Темур бобом, Жасур бобом, мағрур бобом!

«Бетгай кетар, бел қолар», ҳақ, Беклар кетар, эл қолар, ҳақ,² Манзил қолар, йўл қолар, ҳақ, Соҳибқирон Темур бобом, Жасур бобом, мағрур бобом!

Олам ўзи — бир кам дунё, Қимга дунё қилмиш нафо, Фақат билар Қолир хуло, Соҳибқирон Темур бобом, Жасур бобом, мағрур бобом!

Рухингизни тавоф айлаб, Элу юртга савоб айлаб, Умр кечар ҳисоб айлаб, Соҳибқирон Темур бобом, Жасур бобом, мағрур бобом!

Гўрнингизла сокин ухлаган, Собингизга кирмасин жанг, Соғинганда бизни йўқлаган, Соҳибқирон Темур бобом, Жасур бобом, мағрур бобом!

Кўён ўпар туғингизни, Сўндирмай дил чўгингизни, Қўнғир Ислоҳ ўғлингизни, Соҳибқирон Темур бобом, Жасур бобом, мағрур бобом!

Офтоб нури кўкда, сўнмас, Меҳр боғи дилда, сўмас, Нарзий қутлар, қуйлар Улмас, Соҳибқирон Темур бобом, Жасур бобом, мағрур бобом.

1, 2. Амир Темур ўғитлари

Франция Республикасининг Ўзбекистондаги элчихонасида бўлиб ўтган матбуот конференциясида элчи Жан Клод Ришар жаноблари йиғилганларга ҳар иккала мамлакат уртасида тобора кенгайиб бораётган амалий ҳамкорлик алоқалари тўғрисида сузлаб берди.

Мазлумки, Франциянинг Ўзбекистондаги элчихонаси қошида Марказий Осиёни талқин этиш француз институти очилган бўлиб, унинг талқинотчилари минтақа тарихи, маданияти, мустақил давлатларнинг бутунги серқирра хаёти тўғрисида қизиқarli кузатувларни олиб бормоқдалар.

Гўрнингизла сокин ухлаган, Собингизга кирмасин жанг, Соғинганда бизни йўқлаган, Соҳибқирон Темур бобом, Жасур бобом, мағрур бобом!

купчиликда катта қизиқиш уйғотмоқда. Юртбошимиз Ислоҳ Қаримовнинг Францияга визити ва Франция Президентининг расмий ташири билан Ўзбекистонга келиши икки урталаги алоқаларининг янги сифат босқичи.

ЎЗБЕКИСТОН - ФРАНЦИЯ: ХАМКОРЛИК УФҚЛАРИ КЕНГАЙМОҚДА

Халқ ҳужагининг деярли барча соҳаларида ҳамкорлик алоқалари йўлга қуйилмоқда. Астона, археология ва атроф муҳитни муҳофаза этиш борасида самарали ишлар олиб борилаётган. Франциялик талқинотчи олимлар Бухоро яқинидаги қуриқоналардан бирида ҳайвонот дунесини урганчи билан жиддий шуғулланмоқдалар.

хотимлари ташириф бузорида. Элчи жаноблари маданият соҳасида олиб борилаётган ишлар алоҳида тўхталиб ўтди. Унинг таъкидлашча, элчихона хомийлигида Ўзбекистонда француз тили дарслиги нашр этилган. Айти қуриларда ўзбек-французча дугатни тайёрлаш ва нашр этиш юзасидан тайёргарлик ишлари олиб боришмоқ

да, Ўзбекистон телевиденисининг туртинчи каналда «Ассалом, Франция!» дастури эфирга чиқмоқда. Элчихона француз тилини урганчи бўйича яхши натижаларга эришаётган мактаблар, олий ўқув юрларига техникаий ердан кур

Франциялик еш талқинотчи Северин Шапаз тахририятимиз меҳмони бўлди. Ҳафталик бош муҳаррири Аҳмаджон Мелибоев меҳмонга мустақил Ўзбекистонда амалга оширилаётган кенг куламли ислохотлар, ижодкор элиларнинг мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётига урни, демократия шароитида оммавий ахборот воситаларининг фаолияти, яқинда ташкил этилган «Ўзбекистон оммавий ахборот воситаларининг демократлаштириш ва қўллаб-қувватлаш ижтимоий-сиёсий фонди» нинг максаллари тўғрисида батафсил сузлаб берди.

Франциялик еш талқинотчи Северин Шапаз тахририятимиз меҳмони бўлди. Ҳафталик бош муҳаррири Аҳмаджон Мелибоев меҳмонга мустақил Ўзбекистонда амалга оширилаётган кенг куламли ислохотлар, ижодкор элиларнинг мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётига урни, демократия шароитида оммавий ахборот воситаларининг фаолияти, яқинда ташкил этилган «Ўзбекистон оммавий ахборот воситаларининг демократлаштириш ва қўллаб-қувватлаш ижтимоий-сиёсий фонди» нинг максаллари тўғрисида батафсил сузлаб берди.

Ўз ахборотимиз

СОҲИБҚИРОННИНГ СОЛИҚ СИЁСАТИ

Темур ва теурийлар салтанатига уша давр географик хулудидида 27 мамлакат бўйсунди, дунё сиёсатида ер юзининг катта бир қисми бу давлат таъсир доирасига кирди.

Зақот ҳар бир мусулмон қулида уз эҳтиёжидан ортиқ бўлган мол-мулк микдоридан нисобда белгиланган узига ҳисоб дарамади солинир. Нисобда белгиланган унинг Аллоҳ бурортан ерларга ва қимсаларга ажратилган улудиди. Масалан, ҳар бир мусулмон қулида бўлган пулдининг, олтин-қумушнинг еки молдининг қирқдан бир қисмини ҳар йили зақот учун ажратилиш керак, қирқ куйи бер қиши бир куйини зақот учун берди.

Соҳибқирон яшаган даврларда солиқ сиёсати узига ҳисоб эди. Мамлакатининг молдий асосини таъминловчи бу манбадан Амир Темур оқилона ва одилона фойдаланди. Масалан, даромад солиқни (ҳозирги фойдалан олинадиган солиқ) еки ислом дини қуръмасида кура зақот ва ушур бермак масаласи, шунингдек, ер солиғи ва таъми солиғи масаласи

принцип катъий амалда бўлган, яъни «Куч адолатдидир!».

Соҳибқирон солиқлар микдорини белгилашда янглишмаган — аниқ-пухта иш юртишини йўлга қўйган, чунки адолатли солиқлар элни тоқилдирайди, уни иқтисодий жиҳатдан чарчатади, руҳан элади. Халқин солиқлар воситаси билан талаш эса давлат ҳазинасини бебарак қилади, унинг иқтисодий қобилиятини чеқлаб, қувватини оширмайди. Бу уз нарбатидида мамлакат қулиларини жиқлаштирмайди, уни тарқоқ ҳолатга тушириб қўяди. Оқибатда ҳокимиятнинг қучсиқланганлиги.

Адолатли шартларга қуманган мамлакатлар босиб олинган ва бур юртлардан таъми солиғи — улган босиб олинган. Амир Темур таълим бўлган давлат ҳудудидида халқларининг хоҳишини ҳисобга олиб, солиқлар белгиланган. Соҳибқирон босиб олинган еки урушсиз таълим бўлган мамлакатларининг, вилоятларининг даромад

лари ва меҳнат унумдорлиғи ҳақидида маълумотларни туғлашга буйруқ берган.

Аҳолидан солиқ ундириш тартибин ҳам катъий белгилаб қўйган. Масалан, хирож (асосий даромад солиғи) ерининг шароитига қараб ва ҳосил йиғиштириб олингандан кейин ундирилган, Хирож умумий ҳосилнинг ўндин бир қисми микдоридида белгиланган.

Умуман, хирож — даромад солиғи, ер солиғи ҳисобланган. Амир Темур ва теурийлар даврларида асосий ишлаб чиқариш соҳаси — деҳқончиликни ривожлантиришга алоҳида эътибор берилган. Шу мақсадда деҳқонлардан олинадиган солиқлар бирмунча камроқ бўлган. Чирин билан сугориладиган ерларда қаражатлар анча қушлиғи учун ярим ушур (5 фоз) солиқ белгиланган. Солиқлар эқидан олинган ҳосилга ва ерининг унумдорлиғига қараб, маҳсулот (натара) еки пул шаклида ундирилган. Солиқлар сугориладиган ерлардан олинган ҳосилнинг улчан бир қисми, ламмикор ерлардан олинган умумий даромадининг турдан бир қисми ҳажмида тулганган. Қимки бирон янги ерни узлаш

тирса еки бирон боғ яратса еҳуд хароб бўлиб етган ерин обод этса, унга биринчи йили ҳеч қандай солиқ солинмаган, иккинчи йили уз розилиғи билан бергани олинган, учинчи йили эса қонунқонлида мувофиқ солиқ қўндирилган.

Амир Темур замонида, унинг салтанатидида шундай иқтисодий қарашлар ва муносабатлар амал қилган. Бу муносабатлар давлат сиёсати сифатида қонулаштирилган: «... яратилган хирож ундирилган, — деб эъиб қўйилган давлатнинг асосий қонуни бўлмиш «Амир Темур тузуқлари»да, — уни отир аҳволда тушириб қўйилган еки мамлакатни қашшоқлангирини қўйилган сақлашни зарур. Чунки, раиятни хонавайрон қилиш хазинанинг гарбир бўлиб қолгани олинган келлади. Хазинанинг гарбиллашиб қоллиши бўлса, сипоҳнинг тарқалиб кетишига сабаб бўлади. Сипоҳнинг тарқалиб кетиши уз набағтида, салтанатнинг заифлашувиға олиб келади».

Эркин Тўхтаев, Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Иқтисодий институтининг катта илмий ходими, иқтисод фанлари доктори

РАДИОТАНЛОВ ЯКУНЛАНДИ

Республика радиосининг «Адабиёт ва радиотем» Бош муҳарририяти йили бошида «Буюк соҳибқирон» деб номланган радиотанлов эълон қилган эди. Улуг бобомизнинг тарих саҳнасидаги урнини, унинг ҳукмронлиғи остида амалга оширилган улуг ишларини еришини мақсат қилиб олинган радиотанлов бошлий, публицистик асарлар, эшиттирилган бўйича утказилди.

Радиотанловда 300 дан ортиқ муаллифлар уз асарлари билан қатнашдилар. Шунинг қувонарлики юборилган барча асарларда улуг бобомиз билан фахрланлиб, гуруҳларини ифтихори сезилиб туради.

«Буюк соҳибқирон» радиотанлови ҳайрат келтириш қўйилган асарларни тоғиб деб тоғди.

Биринчи муқофот Ўзбекистон халқ эъзувчиси О. Еқубовнинг «Фотиҳи музаффар еҳуд бир тарихий асар» драматик асарига; 2-та ўқинчи муқофот Олмасжон Бурйевиинг «Амир Темур» шеърини романига ва Асад Дилмуродовнинг «Хитаб» ҳикоясига; 3-та ўқинчи муқофот Жонбек Субҳоннинг «Безовта рух» дostonига; Улугбек Мустафойнинг «Илтиқом» ҳикоясига; Мухсин Қодировнинг «Амир Темур, теурийлар ва томоша санъати» туркум эшиттиришига; Раббағиатулло муқофотлар Тулқин Илҳомнинг «Темур ва Улугбек» радиосценарийовисига; Сўтмуносор Олиевнинг «Темур ва Навоий» балласига; Ҳамдам Солиқовнинг «Амир Темур жангномаси» қиссасига; Қамбар Отаевнинг шеърли туркумига берилди.

Ўзбекистон радиоси танлови баҳонасида танай асарларининг эътиборли, уларнинг адабиётимиз ҳазинасида сезиларли тарзда ҳисса бўлиб қўйилганлиғи радиотанловнинг аҳамиятини янада оширди.

Гулноз КАЛОНОВА

ОЛТИН ВОДИЙ ДАЛАЛАРИДА

Улуг бобокалонимиз Амир Темурнинг 660 йиллик туйи арафасида Ўзбекистон республикаси Олий таълим вазириликни пахта таълим теримидида халқимизга бевосита тартиб бераётган, муҳим таълим вазирлигининг пахта хирмонига ҳисса қўшаётган ҳаширчи талабаларга бир миллион сум муқофот ажратди. Ўзбекистон Езувчилар уюмимаси таъаббуси билан филолий талабаларини ва танимиз пойтахтида шу қуниларда руй бераётган муҳим ижтимоий-сиёсий воқеалар, адабиётда, адабий жараянда кезаётган буюми ҳодисалар билан таништириш мақсатидида Олий таълим вазириликнинг муқофот улашуви чи мусаадди ҳодимларига бир неча езувчи-шоирлар ҳамроҳ бўлишди.

Езувчилар уюмимаси раиси Абдулла Орипов Тошкент вилотида, Сафар Барқозов Навоий ва Бухоро, Рауф Парфия Қашқадар, Зулфия Муминова Самарқанд, Эшқобил Шуқур Сурхондар, Шойим Бутаев Сирдар ва Жиззах, Салим Ашур Андижон вилотларида бўлишлар. Олий таълим вазирилик таъкид алоқалар бош бошқармаси боғлиқ Бобомухаммедов Пулат аса, езувчи Зайнабидин Дустаматов ва мейтинг чекими Фаргона ва Наманган вилотлари туғди.

Шаҳардан чиқилишимиз биланок, лимонимизга куз нафаси урилди. Дарахларнинг илшин барилари чирғичи узилиб, ҳавола учди. Янқорлар хайра-шаптан қувириш автономий оғлида муздак сизилгани қолдирилар. Қўён қонунай хилхил, нурулари элгинида танқириндилар узишан нонинин тағизиди. Даладар етилган, пахталар опшоқ... Кета-кета узимизга қузни ситгидилдик, қузимизни кузга туйибдилик. Хўш екади жонимга меҳр... Габишнинг куз оҳанги «Фарола тоғи отпугча» навои янглиб қуғиллигини ийишди. Йўл бўйи уни тиниб, Фаргона ҳудудига етиб келганимизни ҳам билмай қолдик. Йўлда биригексин Ватанимизнинг узоқ утминидан ҳикоя қилувчи қол номлари езилган қишқилар учради — Бурбоқ, Қанқурай, Чунгара, Новултон, Зилда... Уларнинг маънисига қизикдикан. Номларини дафтарчага эъиб қўяман.

Уша қуни Фаргона Политехника институти талабалари пахта дерастан далаларида — Оҳунбобоев тумани Аҳмад Ясавий, Рустан МУСУРМОН

ЭЪЛОН

Шу йилнинг 29 октябр санабда қуни соат 15.00 да Ўзбекистон Езувчилар уюмимасида «Амир Темур ва Фарғона тарануми» мавзусида ёлвар муносабати бўлди. Муносабга барча қизилқаллар таъкиф этиладилар.

Минимиз Тошкент шаҳри, Жаҳонгарий Неру кўчаси, 1-уй, Метронинг «Мустақиллик майдон» бекати.

ЎЗБЕКИСТОН ЕЗУВЧИЛАР УЮМИСИ ШЕЪРИЯТ КЕНГАШИ

ЎЗБЕКИСТОН АХБОРОТИ

Аҳмад ал-Фарғоний номидаги вилот кутубхонасида «Мулроқ қалбларни уйғотган сиймо» ва «Турон мулкнинг сўлтони» мавзусида курғамга ҳамда усмирлар учун суҳбат утказилди. Тадбирда вилотнинг барча кутубхоналари мудирлари қатнашдилар.

Бувайда тумани марказий маданият уйи ва тумандаги лицей-интернатда «Буюк соҳибқирон» мавзусида театрлаштирилган композиция намойиш этилди. Амир Темур даврини акс эттирувчи турли мавзулардаги чиқишлар уқувчиларда катта таъассурот қолдирди. Бундай талбир Фаргона шаҳар санъат билим юртида ҳам бўлиб ўтди.

Мухтасархон ҚАРИМОВА

Бу воқеага ун беш йилдин ошди. Қишлоқдан Тошкентга уқинида келган эдим. Автобус йўлда бузилиб, анча туриб қолди. Шаҳарга етганимизда атрофини гиратриша қоронғилик бостаниди. Тақсн бекалик турибман, оёқларим титрайди. Оқамнинг «Хайловчи кексақоқ қилди бўлса, машинасини утириб, қулишгай адресин қурсатти», деб таинилганларини эсламан. Бирок тунич чироклар бирмабир еқиди ҳамки, тақсн утириш набағим етмайди...

...Қаерга борасиз, қизим! Ҳаелда берилиб кетган эжиман, чучиб тушмиш. Утирилиб қарасам, шуноқ елпимаша порфет улашган бир қанши мулозим жайлаиб турибди. Қулимгай қозғишча ишарда япоявчи узоқ қариндошимизнинг турар манзили елганлиди, шуни қурсатдим.

...Қаранга, мен ҳам уша томонга бораман. Қани, машина тухташмишчи...

Ҳаят утмай, машинага утирдик. Енгил нафос олдим. Боғли киши йўлбулакай қизақ сузлар айтиб, мени ва шоферини роса қулидири. Мен у киши ҳақидида «Отама уқанган ҳақилсан екан» деб уйдиман. Бироздан сунг илмий мавзуларда гапилашди. «География уқитувчимиз Хусан Қурбоновига уқини билан дунё эканга» деб уйдиман яна.

Манзилга етдик. Машина қатлик дудуллади. Утирилиб ховлида чирок енди. «Сиз боравиринг, қизим, хайр, омон бўлинг», деди ҳақил киши шоферга мен учун ҳам пуд уқтаркан. Мен хикоятимиз

ҚАРЗЛАРГА БОЙ ДУНЁ

бир тарза машина билан гапилашиб турарманки, юртим зардобга тушиб кетган, — деди қанши уша тушундирган бўлиб. — Янмасин айтай, дардим оғир, қизим...

...Айтинг, енгил торасиз. Нима булди узи?

«Кирк йиллик фароғатим бир қулиқ авлағим олдими арзимайди».

...Куйинг, йилганам, — жувон кампирининг елкаларининг синади. Сунг уни чалитмоқчи бўлагилек: — Ҳозир қим билан турибсиз? — деб сурди.

— Шундин сунг келишим «Сизни елгиз қуймайми», деб менгаки қайтиб келди. Ҳозир уштининг урифта мактабга ишла юлганшди.

...Куйинг, йилганам, — жувон кампирининг елкаларининг синади. Сунг уни чалитмоқчи бўлагилек: — Ҳозир қим билан турибсиз? — деб сурди.

...Шундин сунг келишим «Сизни елгиз қуймайми», деб менгаки қайтиб келди. Ҳозир уштининг урифта мактабга ишла юлганшди.

...Куйинг, йилганам, — жувон кампирининг елкаларининг синади. Сунг уни чалитмоқчи бўлагилек: — Ҳозир қим билан турибсиз? — деб сурди.

НОШИРЛАР ТУҲФАСИ

Буюк бобокалонимиз Амир Темур таваққулининг 660 йилдини муносаб нишонлашга аҳд қилган наширчимиз Ф. Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашироти ижодий жамоаси йил бошидаюқ юбилей наширларини режасини тузиб, шу асосида иш олиб берди.

Амир Темур ҳаёти ва ҳарбий саркарлик фаолиятини ҳақиллади. А. Темур ва теурий шоҳлар дари воқеа-ҳодисалар, маънавий ҳаёти, ислом равиқаси мавзуларидида ундан ортиқ баъий, тарихий, илмий асарлар урин олган эди.

Мазлумки, юбилей тағаналари апрел ойида ЮНЕСКО қаророти ҳойлашган Парижда боғлигани эди. Ани шу анжуманда наширета чоп этилган уз асар тақдим этилди. Булар «Темур тузуқлари», «Темур ва Улугбек дари Самарқанд мигрантлари», «Навоий ва Бехзо» бўлиб, ҳар учувласи ҳам замонавий матбаа ютуқларини узига ақс эттирган ва яхши беэалган эди.

«Темур тузуқлари» — узбек, инглиз ва француз тилларида чоп этилди. Илгизга келган 1783 йилда Англияда М. Дени, французча матпа санъатчинос олимларининг «Амир Темур ва теурий» дарида маънавий ва санъат номли китобни ҳам юқоридаги фикрларни тулдирлашган нашир бўлган.

ҚАРЗЛАРГА БОЙ ДУНЁ

қани ҳафта, пурта қулайтиб, иккигиз ойлаб бошлақ юлди қолиб кетилган бўлиб. Бу оралв келишим арабда, олқинкичига келиб қолди. Шунда ҳам улгим исноғида келмасди...

Бир қуни қаттақон мошлага бошқа жойга тизиб олиб кетишгайиб, йўлда авариш қилишди. Елгизга уштининг ақраб қолдим...

...Куйинг, йилганам, — жувон кампирининг елкаларининг синади. Сунг уни чалитмоқчи бўлагилек: — Ҳозир қим билан турибсиз? — деб сурди.

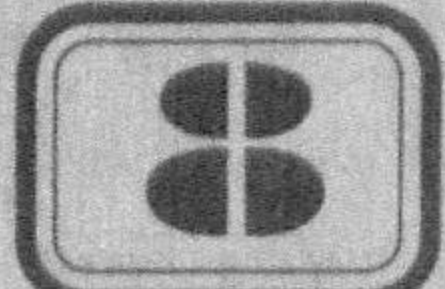
...Шундин сунг келишим «Сизни елгиз қуймайми», деб менгаки қайтиб келди. Ҳозир уштининг урифта мактабга ишла юлганшди.

...Куйинг, йилганам, — жувон кампирининг елкаларининг синади. Сунг уни чалитмоқчи бўлагилек: — Ҳозир қим билан турибсиз? — деб сурди.

...Шундин сунг келишим «Сизни елгиз қуймайми», деб менгаки қайтиб келди. Ҳозир уштининг урифта мактабга ишла юлганшди.

...Куйинг, йилганам, — жувон кампирининг елкаларининг синади. Сунг уни чалитмоқчи бўлагилек: — Ҳозир қим билан турибсиз? — деб сурди.

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САҢЪАТИ»

Жаҳонгир Темури елгиз Шахрисабз музофотида ҳукмдор бўлиб иш юритаётган пайтлари эди. Қиш кунларининг бирида Шахрисабздан 40-50 чақириб нарида Хисор тоғлари пойида жойлашган кичкина қишлоқда истиқомат қиладиган Шоди шайхни имтиҳон қилиш учун узи билан қирқта суворийни

жиза паиру, қуй гуштидан тайерланган шурва тортиди. Соҳибқирон узица уйлар эди: «Мен бу ерга келишимизни ҳеч қимга айтмаган эдим-ку. Е бошқа меҳмонлар насибасига шерик буддикми-кан?»

Пойтақда тиз чуқкан Шоди шайх суфисига: «Энди бу улуг меҳмонларимиз талаби-

деб буюрди. «Нечук, пирим» - деб ажабланди Соҳибқирон, — ахир бу от...» «Бизга мол не керак, бек. Барча жонликларни суйиб, эгаларига пишириб тортик қилиш азалий улумимиздир».

Соҳибқиронни жангу жадалларда найза ва тигдан сақлаб, доимо муродига етказган бу хосиятга отга ачиниб

ҳам Соҳибқироннинг кузларига боқиб. Биз бир кун кетамиз, аммо юртларчи, ундаги қишлоқларчи? — Ҳа, шундай! — деди шайх, — Муҳаммад алайҳиссалом йуқ, аммо Маккан Мадина бор, улар абадий барҳаёт!

— Балли! Сиз билан биздан кейин ҳам қишлоғингиз боқиб яшаши учун унга бир ном қуйсақ дегандим. — Қандай ном, ҳукмдорим? — Тут — ток! — деди Соҳибқирон кунгли бушашиб.

Шайх навқирон ҳукмдорнинг узица чинакам тан берганлигини қалбан англаб, дуога қол очди. «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим. Омин! Ҳукмдоримизнинг кутлуг пойи қадамлари шарафига бу қишлоғимизнинг номи шу бутундан Тут-ток аталиб, бу ном ҳам, бу номни қуйган ҳукмдоримиз номи ҳам авлод-аждодларимиз оғзилдан тушмасин! Узлари эса, Искандар Сониёдек олам фотиҳига айлансин!»

Оралдан салкам етти аср утди. Бу қишлоқ номи асрлар силсиласидан утиб, хозирги кунда ҳам Туттақ деб юртилиб келинмоқда.

Уроқ САИДОВ

МИНГ ОЛТИНДАН ҲАМ ҚИММАТ

Бир кун падари бузрукворимиз - Амир Тарагой баҳодир куп қуйларни менга бериб, Самарқанд бозорига савдога йулладилар. Қуйларнинг ҳаммасини минг олтинга сотиб, пулларни белга боғлаб сайр қилиб юрур эдим. Бир ерда ҳушовоз қаландар одамларга сузлаб тургон экан: қулида қоғоз шеър битилган, у дер эди:

— Шул ёзувнинг қадрига етиб, ким минг олтинга олса, дунёнинг охирига етади...

Ҳимматим жушиб, минг олтинни қаландарга тут қаздим. У менга тикилиб турди-да, сунг наслнасабимни суради. Айтдим. Сунг тайин қилди:

— Отанг олдига борғил, буни отанг олдида уқи, борғунга очма...

Қоғозни келтириб, падари бузрукворга бердим. Очиб уқидилар. Форча рубойи экан — маъноси қуйидагича: зулм билан дунёда ном қолдириб бўлмайди. Жамшид, Сулаймон, Искандарлар утиб кетди, навбат сенга ҳам етиши тайин. Дунёга келдингми, яхшилик билан ном қолдир...

Рубойининг муаллифи — ушал қаландаралома шоир Камол Хужандий эркан. Ул зотни падари бузрукворимиз куп ҳурмат қилар эканлар.

— Баракалло, улгим, куп доно ишга олтинларни сарф этибсан. Энди, минг олтинга олгон ушбу ҳикматга қатъий риоя қилмоқ лозимдур...

Падари бузрукворнинг айтқонларини бош устига тутдим.

ДАРХОН МОМО НАСИҲАТИ

Қарши қатъисини забт этолмай, дилга қадар туғиб қайтмоқда эдим. Қизилдаредан кечиб, бир

қишлоққа кундик. Мен бир қулбани ихтиёр этдим. Унда ушоққина кампир яшар, тирикчилиги ёлғиз эчкидан эркан.

Мен момодан бирор овқат қилиб бермоқни утиндим. Куп утмай оғоч товоққа сузилган атага дастурхонда пайдо бўлди. Оч эрдим. Оғоч қошиқни товоқдаги атага мулдриб, ютоқиб еган эдим, оғзитилим қуйганданқуйди.

Шунда момо деди: — Сен-да Амир Темурга ухшаш шошқалоқлардан экансан.

— Темурбекнинг шошқолоқлигини қайидан битдингиз, момо? - деб сурадим.

— Эшитишимча, Амир Темур Қарши қатъисига тик бориб, уни ололмади. Магарки, аввал қалга атрофидаги кичик-кичик қишлоқ ва маҳалларни эгаллаб, куч туплаб, сунг қалгага ҳужум қилмоқ лозим эди. У эса бир йула бекликни олмақчи бўлдию, шашти синди... Шунга ухшаш сен ҳам шошдинг ва оғзингни қуйдирдинг.

Аталани аввал товоқнинг гирдидан олиб, секин-секин ялаб қуради, совуганини билгач, сунтра қошиқни тулдириб ёйди-да...

Шунда хатойимни англагандай бўлдим. Ва дедим: — Дархон момо, ушал шошгич Амир Темур мендирман. Танбехингизни бош устига олдим. Тиланг тилагингизни...

Дархон момо одамлар учун ариқ қазиб, сув чиқариб беришни суради. Орадан куп утмай Танқос дарёсидан ариқ қазиб, сув чиқариб бердим.

«Темур ўитлари»дан

СОҲИБҚИРОН НОМ ҚУЙГАН ҚИШЛОҚ

олиб йулга чиқди. Суворийлар орасида уламодан тортиб, одий навкарларгача бор эди.

Соҳибқироннинг бу қишлоққа юришдан мақсади, ҳалқни дақиллатувчи айрим риёкорларни жазолаш чинакам шайхларга мурувват курсатиш эди.

Шахрисабздан чиқишда Соҳибқироннинг кунглида кечган гаилар шу заҳоти Шоди шайхга ҳам аён бўлиб, Қора шайх исми мурида «Бизни имтиҳон қилишга Шахрисабздан ҳукмдор йулга чиқди. Улар қирқ олтиқ. Шу меҳмонлар отига қирқ охур, қирқта қошиқ ва янги урилган кук улар тайерланг», деди. Эшон муридлари тезлик билан ишга киришиб кетдилар.

Лаган ушлаб ҳозир номир турган хизматкорлар ҳеч нарса қурмагандек, чаққонлик ила тутни йиғиштириб олиб меҳмонхонага йул олдилар.

Буни кўрган Шоди шайх Аллоҳга ҳамлу раҳом уқитгач, яна Қора шайхга юзланиб деди: «Баракалло! Энди таҳорат оладиган сула ақинидаги тоқлан узум келтиринг!» Суфи яна уша хизматқору кузатувчилар қуршовида айтилган ток остига келганда, таъми тил ёрар, олтиндек саргайган ҳусайни узумлар осилиб турар эди. Ун-ун беш дақиқа олдин Соҳибқирон одамлари бу ток остида гавҳардек музалчалардан бошқа нарса қуришмаган эдик! Соҳибқирон ҳам отдан тушиб ичкари киришда, ҳовлидаги дарак ва кутарилган ток шохларига қараб муз булакларидан бошқа нарса ни сезмаган эди.

Мана, қаршисида янги терилган туту иштаха қузғайдиган сап-сарик ҳусайни узум бошлари...

Мевалардан еб қуриб Соҳибқирон бир зум хаелга чумди. Сунтра ҳозир ҳам пойтга-да тиз чуқиб утирган шайх қаршисига келди. Шайх эса, унинг ҳурмати учун уридан турди. Жаҳонгир Шоди шайхнинг этакларини кузига суртиб, узини бағрига босди. Хазинабонга хуржундаги сарпозларни келтиришни буюрди. У ҳар иккала шайх елкасига тун епти. Одатий жумардиклими еки бу муъжизалар ҳаяжониданми, соҳибқирон тулпор отини ҳам Шайхга ҳаля қилиб юборди. Ҳамма уз урнига утиргач, Шоди шайх хизматкорларидан бирига қасосбини чорлашни буюрди. Қасосб киргач, «Бизга ҳозир бир от эҳсон қилинди. Уни суйинг!»

ни адо қилайлик. Ҳовлига чиқиб, балх тут остига жойнамозингизни тушанг-да, шохига уринг!», деди. Қора суфи жойнамозини куттигига қисиб, ҳовлига йунади. Соҳибқироннинг сирли имо-си билан пойтга-да утирган йитгилардан иккитаси ҳам суфининг изидан ташқарига чиқдилар.

Қора суфи ва суворийлар тут остига келганда аез яна ҳам авжга чиққан эди. Суфи: «Бисмиллоҳир раҳмонир роҳийм» деб жойнамозини ездил-да, леворига суяб қуйилган ҳода билан тут шохига ура бошлади. Халиги тут шохиди муз сумалақлар эса, бош бармоқдек оқ-сарик меваларга айланиб, жойнамоз устига дув-дув туқилди.

Лаган ушлаб ҳозир номир турган хизматкорлар ҳеч нарса қурмагандек, чаққонлик ила тутни йиғиштириб олиб меҳмонхонага йул олдилар.

Буни кўрган Шоди шайх Аллоҳга ҳамлу раҳом уқитгач, яна Қора шайхга юзланиб деди: «Баракалло! Энди таҳорат оладиган сула ақинидаги тоқлан узум келтиринг!» Суфи яна уша хизматқору кузатувчилар қуршовида айтилган ток остига келганда, таъми тил ёрар, олтиндек саргайган ҳусайни узумлар осилиб турар эди. Ун-ун беш дақиқа олдин Соҳибқирон одамлари бу ток остида гавҳардек музалчалардан бошқа нарса қуришмаган эдик! Соҳибқирон ҳам отдан тушиб ичкари киришда, ҳовлидаги дарак ва кутарилган ток шохларига қараб муз булакларидан бошқа нарса ни сезмаган эди.

Мана, қаршисида янги терилган туту иштаха қузғайдиган сап-сарик ҳусайни узум бошлари...

Мевалардан еб қуриб Соҳибқирон бир зум хаелга чумди. Сунтра ҳозир ҳам пойтга-да тиз чуқиб утирган шайх қаршисига келди. Шайх эса, унинг ҳурмати учун уридан турди. Жаҳонгир Шоди шайхнинг этакларини кузига суртиб, узини бағрига босди. Хазинабонга хуржундаги сарпозларни келтиришни буюрди. У ҳар иккала шайх елкасига тун епти. Одатий жумардиклими еки бу муъжизалар ҳаяжониданми, соҳибқирон тулпор отини ҳам Шайхга ҳаля қилиб юборди. Ҳамма уз урнига утиргач, Шоди шайх хизматкорларидан бирига қасосбини чорлашни буюрди. Қасосб киргач, «Бизга ҳозир бир от эҳсон қилинди. Уни суйинг!»

шиб, қуллар қасосб ортдан ташқарига чиқдилар. Темурбек ҳам ички бир армон билан оти олдига келди.

Қасосб отни бир зумда яланғочлаб, куччилик ердми билан йиқитиб, оёқларини тангич боғлади ва узун кескир пичоғини олди. От буйнидан вишиллаб қип-қизил қон отилди. Буни кузатиб турган Соҳибқироннинг кунглидан, «Оббо, чакки қилдим, бошқа отни тортик қилсам булар экан», деган хаел кечди.

Қасосб иккинчи марта пичоқ урмақчи бўлиб шайланди. Шунда унинг қошида Шоди шайх пайдо бўлди. У «Бас!», деди-да, отнинг қон

Ривоятлар, ҳикоятлар, ҳикматлар

Бу кўнра олам Одам ато замонидан бери жуда кўп авлиёларни, фозилларни, жаҳонгирларни, алломан замонларни кўрди. Улар ҳақида юзлаб, минглаб ривоят қилинган ҳикоятлар, воқеий хангомалар тўқилди. Бизнинг беизир бобимиз ҳам бундан мустасно эмас.

Биз, буюк соҳибқирон ва унинг курашларига тўла эътибор қилиб, ҳақиқатда ривоятлар, ҳикоятлар, ҳикматларни чоп этмоқдамиз. Бу ривоятлар Амир Темур шаҳси, унинг ҷумардлиги, адулу - иймонни гавҳардек асрагани, дўстга содиқ, номардга бешафқат бўлганлиги ва ўзга муслимий фазилатлари хусусида баҳс этади.

сачраб хирлаётган буйини икки қуллаб куч билан бириктирди. Сунг уша жойга туфлаган эди, қон тўхтади. Шайх қасосбага қарата: «Бичинг оёғини!», деб буюрди. Отнинг оёғи тезлик билан бушатилаб, шайх отнинг орқа томонига утиб, унинг сағрисига бир шапалоқ урган эди, от ҳеч нарса бўлмагандек, иргичи туриб, киришга юборди.

Бу воқеадан барча ҳайрат ва таажубга эди.

Шайх Соҳибқирон олдига бориб: «Бек, узр, бу отнинг чиндан-да тулпор экан. Пичоқ тортилгач, сезиб қолдим. Ҳали у сизга анча жангу жадалларда асқотди. Уз ажали етиб улмагунча бунга ҳеч қимга ҳаля қила қурманг», деди.

Шунда Соҳибқироннинг шайхга яна ҳам ихлоси ортиб, шу ердан то Шахрисабз мол бозоригача булган қишлоқларни унга хатлаб берди.

Соҳибқирон қишлоқ билан туташ қорли чуққиларга юм-яшил арчалар қоплаган енабариларга боқиб, уйчан ҳола деди: «Пирим, сиз қурсатган гаройиб муъжизалар исзиз йўқолиб кетмаслиги учун бир иш қилайликки, у авлодлар хотирасида мангу қолсин!»

— Бу мангулик ишимиз не экан, бек? - деб суради шайх

БИБИХОНИМ МАСЛАҲАТИ

Амир Темур бир қалъани фатҳ этолмай куп азият чекди. Бор саркаралик иқтидорини кузлаб, душман истеҳкомига қайта-қайта ҳужум қилди. Бирок қалъа миқ этмай турар, галабалан дарак йуқ эди. Соҳибқирон уйга тоқди. У бошига мушкул қулар тушганда Самарқандга, сукули маликаси Бибиҳонимга нома йуллаб, маслаҳат суради. Бу сафар ҳам у мухтасар мактуб битиб, чопарининг қулига туқказди.

— Сенга бир ҳафта муҳлат. Тез бориб, тезда қайтайсен. Чопар Самарқандга етиб келиб, мактубни маликага топиширди. Бибиҳоним дуои саломни уқиб қуриб, соҳиб давлатнинг аҳволи руҳиясини дарҳол анлади. Гарчи соҳибқирон иши юришмасетганин ошқора айтмаган бўлса-да, зуқко малика учун ним ишора кифой эди. У чопарга икки кун ижозат берди. Учунчи кун чорлаб, Самарқандга сайрига олиб чиқди. Янгидан қурилган шох кучаларин, расталларин, тимлар, хонаҳок, масжидлар мадрасаларни кўрсатди.

— Соябонимизга айтингки, — деди Бибиҳоним, — биз ҳукмдор шайхга шаҳарда ороста бог барпо этмакни ният қилдик. Эски оғочларни қуриб, аларнинг урнига навиҳоллар утқаздик...

Чопар лашкаргоҳга етиб келиб, Бибиҳонимнинг номасини Амир Темурга топишди. Соҳибқирон мактубини синчиқлаб уқиди. Дуои салом... ахот хонадон осойишталиги... соғинчи сузалар... Оллоҳдан индиқ, пиллардан мадал... тилак бисер, илло интиқ қутилган йуқ йуқ эди. Соҳибқирон маликани хуб билди. Утгиз йилдирик, жон мақрами, сирдоши, маслаҳатқуи. Қушининг ушумуқ ҳолатини эшитиб, бир нима демаслигига ақл бовар қилмасди. Дарвоқе, чопар...

— Узаурига дарҳол дарасини чакитирди. — Хотирингизни жам айланг, утлон, маликанинг бирон гапи едингизли чикмалиму?

Чопарнинг ранги куй оқарди. — Йуқ, ҳазратим, айтмадилар. Шул... ҳазратнинг зафар яловини кутариб, тезроқ қутлуг шаҳри азимга қайтишларини тилаб...

Темур унинг гапини кесди: — Самарқандда наларни кўрдингиз?

— Шаҳар бинойи бўлибди, ҳазратим. Тимлар, ороста кучалар, мадрасалар...

— Хуш, тагин?... — Ҳа, узр, ҳазратим, улут маликамиз давлатпаноҳимизга атаб янги ботлар борпо этибдилар.

— Хуш, хуш! — бегоҳат булди Амир Темур. — Улуғ малика бул фақирни эргаштириб ушал боғларни қурсатдилар. Қуриб-чуритат эски оғочларни қуриб ташлаб, еш кучатлар эка бошладилар.

— Бас, сизга жаовоб! — деди Темур ҳаяжон ичида. Бирдан унинг шуури ярқ этиб еришди. Бибиҳонимнинг донолигига яна бир бора тан берди.

Эртадан бошлаб Амир Темур мол-дуне йиғиб зериккан ва танбалликдан жангу жадал иштиқини йўқотган қари-қартан саркараларни бушатиб, уларнинг урнига еш, баҳодир йигитларни тайинлади. Шундан сунг истеҳкомлар бирин-кетин қулай бошлади.

АМИР ТЕМУР ҲИКМАТЛАР

Шижоатли кишиларни дуст тут, चुки Тангри тошдо жасур кишиларни ардоқлайди. Яхшини — емон кунда си-на. Ақли душман жоҳилу нодон дустдан яхшироқ. Чин дуст улдирки, дустидан ҳеч қачон ранжймайди, агар ранжиса ҳам, узрини қабул қилади.

Куч — алолатдир. Бир кунлик алолат — юз кунлик тоат-ибодатдан афзал. Бирни куриб фикр қил, бирни куриб шукур. Адул эҳсон билан жаҳон гулшани обод бўлади. Лочиннинг учарга малори келмаса, чумчуққа масҳара.

Бир кун келадик, золим уз бармоқларини тишлайди. Ёзилган нарса авлодлар хотирасида қилинган ишдан ҳам узроқроқ яшайди. Аловат эмас — алолат енгади. Аввал йулдош — кейин йул. Беткай кетар, бел қолар, Беклар кетар, эл қолар. Билаги зур — бирни йиқар, билими зур — мингинг. Бир қалима ширин суз қи-

лични қинга киритар. Бир таекни синдиromoқ мумкин. Куп таекни букиб ҳам булмас. Булар одам ун ешидан бош булар, Булмас одам қирқидла ҳам еш булар. Душмандан қурқма, мунофиқдан қурқ. Емсиэ от довои опшомлайди.

Олтмишга кирган отадан ош сурама. Ота булмаган ота қадрини билмас. Оғзингга қон тулса ҳам, Душман олдида тупурма. Сузлагувчи гар нодон эрур, тинлагувчи доно улсин. Эл тупурса қул булур. Энг баланд минора ҳам ердан кутарилгай. Яхши одам юрт тузар, емон одам юрт бузар.

га таянғаймиз. Саркарда «Орий рост, ҳазратим, давлатпаноҳимизнинг бу русуми, бизларга ҳаммаша музаффарият келтирган», — деб таъзим қилди. — Лашкаргоҳга етказингки, яроғларини шай қилиб, бизнинг фармонимизни кутсинлар.

Саркарда бош эғди ва тисарилиб чиқиб кетди. Амир Темур елгиз қолиб, тагин уйга тоқди. Ва ниҳоят,

ганини билди ва жанг бошлашга фармон берди. Номозини шомни адо этиб, барча юзига фотиҳа тортиди. Дабиллар, ноғоралар салоси остида хариф тарафга от қуйдилар. Жанг етти хуфтонгача давом этди. Темур аскарларнинг қули баланд келаетганини кўрган ҳинд қумондони жанговар филларини ишта солди. Том баравар келадиган юзлаб филлар наъра тортиб Темурбек лашкари томон ташланди. Жанг олдида аллақандай дори ичирилган бу баҳайбат маҳлуқлар Темурбек қушинининг илгор қисмига анча-мунча одамнинг бошига етди.

Соҳибқирон сарбонларга «Туяларни жанг майдонига ҳайданг!» дея амр қилди. Оловбардорлар менг-менг ер мойи (нефт келтириб туялар устидаги саксовула сепиллар ва дарҳол от қуйдилар. Ҳашпаш гулгунча юзлаб, минглаб туялар урқачидан олов пуркаб уруш майдонига қараб луқиллади. Шу пайт муъжиза руй берди. Бало-қазодай туркий лашкар устига босиб туриб келатган филлар таққа тўхтади. Сунтра рупарасида лопиллаб турган тирик машъалларни қуриб, орталари тисарилиди. Гумбазлайгумбаздай олов хирмонлари тобора филларга ақинлаб келар, туялар устидан турт тарафга отилаётган гулхан парчалари нанкини жанговар филларнинг, ҳатто хиңд асрқарларининг ҳам утакасини ерарди.

Урқачларига олов-аланга ортмоқлаган туялар адади зиёда бўлиб, бир неча мингтага етганда филлар ҳартумларини қукка чузиб, даҳшатли уқирди ва ... чурт бурилиб, орқата қараб қоқдилар. Энди хиңдулар узлари жангта ургатган филларининг аёвсиз товоңларни остида эзиллиб, майиб-мажруҳ булар, асарияти бу дунё билан вилдлашар эди...

Тонга ярқин соҳибқирон жангин тўхтади. Хиңдлар мағлуб булган эди.

Хотима урнида шуни айтиш мумкинки, буюк жаҳонгирнинг бу кашфиети XX аср жангтоҳларида ҳам қул келди — Овруро ва Русиянинг ҳарбийлари Темур бонининг маъжур талбирини замонавий қурооларга мослаб ишлатдилар.

Соҳибқирон вазият етил

Саҳифани С. СИЁЕВ тайёрлади

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САЊЪАТИ

ХАБАРАТКИ ГАЗЕТА

Манзил: Тошкент — 700083, Матбуотчилик кўчаси, 32
Қабулхона телефони — 33-52-91

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмаҳонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бoш муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОВ

Редакцияга келган қўлёмалар таҳлил етмайди ва муаллифларга қайтарилмайдн. Муаллифлар фикри тахририят нуқтаи назаридан фарқланishi мумкин.

Набатчи муҳаррир — Рустам МУСУРМОНОВ